

Dr. sc. Ivica Jurić

Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Splitu
ivicajurich@gmail.com

UDK: 272:616-036.21COVID-19
364.64:27-184.3

Izvorni znanstveni rad (Original scientific paper)

KAKO GOVORITI O BOGU I SVJEDOČITI NJEGOVU PRISUTNOST U VREMENU PANDEMIJE KORONAVIRUSA?¹

Sažetak

U prvom dijelu rada autor, sukladno teološkoj-pastoralnoj metodi pastoralne prosudbe, promišlja o posljedicama pandemije koronavirusa (COVID-19) na društvenom i crkvenom području. Pandemija je poput svojevrsnog "megafona" jasnije iznijela na vidjelo neke probleme koji opterećuju suvremeno društvo i Crkvu u njezinom poslanju. Produbila je strah za sebe, za svoje bližnje, osobito starije i bolesne, zatim za prijatelje, posao i otvorila mnoga druga pitanja, ponajprije ona o slobodi, granicama politike, opasnostima virtualnog svijeta, manipulaciji medijima itd. Pitanja o Bogu, ulozi Crkve u pandemiji, smislu patnje i života, odgovornosti za druge, izronila su novom snagom i traže odgovore. Upravo na njih autor nastoji odgovoriti, u drugom i trećem dijelu članka, stavljajući naglasak na to kako Crkva može doprinijeti ublažavanju posljedica pandemije koronavirusa.

Ključne riječi: pandemija, koronavirus (COVID-19), Bog, strah, vjera

Uvod

Pandemija je SARS CoV-2 (koronavirusa) svih iznenadila. Gotovo sve, osim nužnih službi i trgovina mješovitom robom bilo je u više navrata i po nekoliko mjeseci diljem svijeta zatvoreno. Bilo je to sasvim novo iskustvo u kojem su milijuni ljudi ostali kod kuće blokirani u karanteni, u izolaciji ili samoizolaciji. Čak su i crkve bile sasvim zatvorene diljem Europe i svijeta. Za prošlogodišnji Uskrs se ni misa nije slavila s narodom. Ove godine jest (u većini zemalja), ali još uvijek pod velikim ograničenjima koje vrijede za sva društvena okupljanja. Posljedice pandemije ne možemo još

¹ Članak je s neznatnim promjenama objavljen na engleskom jeziku u on line časopisu ST-OPEN.

sasvim ni sagledati. Mnogi se od početka trude ublažiti ih. U prvom redu su tu bili epidemiolozi i infektolozi, dakle, medicinski stručnjaci koji su svojim znanjima nudili odgovore na tjeskobna pitanja vezana za opasnosti od naglog širenja virusa. Osim njih i političari, ekonomisti, zatim sociolozi, psiholozi, psihoterapeuti i psihijatri trudili su se pomoći ljudima oko očuvanja ravnoteže i mentalnog zdravlja u ovoj pandemiji koronavirusa, ali i straha i tjeskobe/anksioznosti poradi dosad neviđene konfuzije zbog kojekakvih teorija o virusu. Premda se i Crkva trudila biti prisutna na različitim medijskim platformama (prenoseći misna slavlja, pobožnosti, *on line* molitve, volontirajući itd.), čini nam se, kako je ipak ostala po strani u ovoj krizi. Štoviše, mišljenja smo kako sve više distanciranih vjernika odgovore na egzistencijalna pitanja, umjesto u vjeri, traže u politici, tehnici i psihologiji. Navedena se zatečenost/bespomoćnost osobito osjećala u vrijeme prvog *lockdowna*, u proljeće 2020. godine.

Ovim radom promišljamo o tome kako koronavirus utječe na život i što mi kao Crkva možemo učiniti u ublažavanju posljedica vezanih za njega. Rad ukazuje na neke fenomene povezane s pandemijom, koji nisu sasvim novi, ali su s pandemijom, tj. usporavanjem i blokiranjem dosadašnjeg ritma života, postali vidljiviji. U tom smislu može se govoriti i o heurističkoj dimenziji pandemije koja je otvorila oči i pružila mogućnost da se stanje društva još jasnije vidi. Naravno, otvorila je i puno pitanja koja traže odgovore. Na prvom mjestu radi se o prepoznavanju *kairosa* (sretnog trenutka za djelovanje), u vjerskom kontekstu, a onda, posljedično, i artikulaciji autentičnog odgovora koji se zasniva na predanijem življenju evanđelja u sadašnjem vremenu. Premda pandemija nije Božji govor čovječanstvu, ona svakako jest prigoda za preispitivanje našeg načina života². To potvrđuje nedavno istraživanje u Italiji u kojem svega nekolicina ispitanika pandemiju smatra Božjom kaznom.³ Drugo talijansko istraživanje pokazalo je da su se vjernici u vremenu pandemije SARS CoV-2 još više približili Bogu, molitvi i aktivnostima u Crkvi⁴.

Biblija, kao uostalom i naše životno iskustvo, poučava nas kako su baš nevolje čovjeku prigoda za samorefleksiju, za dublje promišljanje o sebi i, posljedično, prigoda za obraćenje. Stoga ćemo i mi, sukladno teološko-pastoralnoj metodologiji *Lateranske škole*⁵, obrađujući posljedice

² U jednom istraživanju na Sveučilištu u Chicagu rezultati pokazuju kako čak 63% ispitanika smatra kako se Bog služi pandemijom koronavirusa kako bi promijenio živote ljudi. Usp. Gregory Love, *God, COVID-19, and Suffering—3/6—Model 2*, u: <https://www.youtube.com/watch?v=17rzRup4C-w> (16.04.2021.)

³ Usp. Enzo Pace, Resilienza da credenti, Vaccini sociali, tecnologia spirituale e comunità virtuali ai campi della pandemia, *Orientamenti pastorali*, LXIX 6 (2021.), 32.

⁴ Usp. Riccardo Maccioni, Coronavirus. Il sociologo Garelli: «Al tempo del Covid cresce il bisogno di Dio», u: <https://www.avvenire.it/chiesa/pagine/cos-cresce-il-bisognodidio?fbclid=IwAR120BBGnQAM3HbU7yAuVQhw48nTSDK7qfRjvWlMz2Yu1AegbHFYjLFxs> (16.04.2021.).

⁵ Usp. Sergio Lanza, La teologia pastorale secondo la “scuola lateranense”, *I Laterani, Questioni di teologia pastorale*, I (2010.), 1, 13-64.

ovog, po obujmu dosada neviđenog fenomena, nastojati, osim vidljivih negativnosti, prepoznati i neke nove mogućnosti, tj. zadaće čije će izvršenje doprinijeti većoj humanizaciji društva u cjelini. Shvaćeno u širem kontekstu doprinosa posvećenju i spasenju svijeta, to u kratkim crtama i jest poslanje koje kao zajednica imamo (usp. *Gaudium et spes*, 40-44). To se poslanje ne događa u nekom bezvremenskom smislu i uvijek na isti način, već se pomno promišlja u odnosu na okolnosti u kojima se živi i neprestano se dokazuje.⁶ Stoga ćemo najprije upoznati okolnosti u kojima živimo te potom na temelju navedenih saznanja kao i smjernica Crkve ponuditi neke odgovore u svrhu autentičnijeg vršenja poslanja u sadašnjem trenutku.

1. Život u vremenu pandemije koronavirusa

Premda je prošlo gotovo godinu i pol dana od pojave koronavirusa u Kini, pobjeda nad njim još uvijek se ne nazire⁷. Svakodnevno svjedočimo posljedicama pandemije na svim područjima. Iako taj sićušni virus ne vidimo, među nama je u našim razgovorima, strahovima i planovima. Premda ga ne vidimo, sve gledamo kroz njega. Sve nas je dotaknuo i dijelom zaustavio. Budući da nismo svi jednakog zdravstvenog stanja, glede imuniteta i otpornosti na virusne zaraze, osobito su mu izložene, tzv. ugrožene skupine građana (starije, bolesne i nemoćne osobe, osobe s kroničnim respiratornim bolestima te bolestima srca, jetre, povišenog tlaka, osobe s karcinomom, dijabetesom itd.).⁸ Među njima na poseban način teško je onima koji su već narušenog zdravlja i žive sami, izolirani u staračkim domovima ili su zbog virusa u bolnici, a lišeni fizičke blizine svojih najbližih.

Osim njih, pandemija je teško pogodila mnoge obitelji. Ekonomska nestabilnost i propast mnogih malih obrta, u našem kontekstu osobito vezanih za transport, turizam i ugostiteljstvo, generirala je druge obiteljske probleme povećavajući rastave, kao i nasilje u obitelji.⁹ Pogođeno je društvo u cjelini neviđenim i donedavno nezamislivim mjerama: zatvaranjem granica, odgojno-obrazovnih ustanova, sportskih i kulturnih događanja, reduciranjem javnog prijevoza, zatvaranjem ugostiteljskih objekata i gotovo suspenzijom društvenog života. Gotovo je i nemoguće navesti sve promjene/ograničenja koje u većem ili manjem intenzitetu

⁶ Usp. Norbert Mette, „Il Gesù difficile. L'invito a una prassi di sequela nelle condizioni attuali“, *Concilium* 33 (1997.), 1, 41.

⁷ U Hrvatskoj je prvi slučaj zaraze koronavirusom potvrđen 25. veljače 2020., usp. Tonči Matulić, Činjenice i izazovi pandemije SARS-COV-2, *Bogoslovska smotra* 90 (2020.) 4, 746.

⁸ Usp. Benjamin Gallo i ostali, Predictors of COVID-19 severity: A literature review, *Rev Med Virol*, 31 (1), 1-10.

⁹ Usp. Državni zavod za statistiku, *Učinci pandemije bolesti COVID-19 na društveno-ekonomske pokazatelje*, u: <https://www.dzs.hr/Hrv/Covid-19/stanovnistvo-brakovi.html> (12.07.2021.).

provode države i lokalne zajednice, ovisno o epidemiološkoj situaciji u konkretnoj državi, pokrajini.

Pandemija je koronavirusa na intenzivniji način nego inače istaknula činjenicu da je sva stvarnost, zemaljska i ljudska, u mnogim svojim aspektima, povezana i interaktivna. To hoće reći da moramo shvatiti kako je jedini način da se izvučemo iz ove situacije ponovno otkrivanje uzajamnosti, osjećaja pripadnosti zajednici, osjećaja da smo živi dio nečega većeg, o čemu treba voditi brigu¹⁰. O tome je Crkva progovorila kroz dokumente Papinske akademije za život¹¹, zatim kroz nebrojene Papine intervente (govore, homilije, kateheze) iz kojih izdvajamo one iz socijalne enciklike *Fratelli tutti*¹², niz kateheza pod nazivom “*Izliječiti svijet*”¹³ i osobito dramatični nagovor¹⁴ na praznom trgu sv. Petra u Rimu 27. ožujka 2020. godine. U spomenutom govoru Papa je, referirajući se na strašne posljedice pandemije, govorio i o duhovnim svjetskim problemima koji opterećuju cijeli svijet: pohlepa za profitom, materijalizam, lažne sigurnosti, egoistični osjećaj svemoći, neposlušnost Božjim pozivima, neosvijestjenost glede velikih nepravdi i različitih nasilja. U navedenoj su prigodi posebno odjeknule sljedeće riječi: “U ovom našem svijetu, koji Ti ljubiš više no mi, grabili smo naprijed punom brzinom, osjećajući se snažno i sposobnima za sve. Vođeni pohlepom za profitom, pustili smo da nas stvari potpuno obuzmu i žurba omami. Nismo se zaustavili pred tvojim pozivima, nismo se probudili pred svjetskim ratovima i nepravdama, nismo slušali krik siromaha i našega teško bolesnog planeta. Nastavili smo nesmiljeno dalje misleći da ćemo uvijek ostati zdravi u jednom bolešnom svijetu. Sada, dok smo u moru kojim bjesne valovi, zazivamo tebe: ‘Probudi se Gospodine!’”¹⁵.

Papa Franjo spominje bolest planeta i svijeta. Naravno, tu Papa misli na duhovnu bolest i predlaže da razlikujemo ono što je prolazno i nepo-

¹⁰ Usp. Franco Cecchin, *Dopo Coronavirus, una grande opportunità*, u: <https://www.chiesadimilano.it/news/chiesa-diocesi/dopo-coronavirus-una-grande-opportunita-317746.html> (17. 04. 2021.); usp. Centro Fede e Cultura “Alberto Hurtado”, *Vedo la notte che accende le stelle: Sentieri in tempo di pandemia*, EDB, 2020., 25.

¹¹ Usp. Papinska akademija za život, *Pandemija i univerzalno bratstvo*, u: <http://www.academyforlife.va/content/pav/it/the-academy/activity-academy/pandemia-e-fraternita-universale.html> (18.04.2021.); usp. Papinska akademija za život, *Humana communitas u doba pandemije. Neaktualna razmišljanja o ponovnom rođenju života*, u: <http://www.academyforlife.va/content/pav/it/the-academy/activity-academy/humana-communitas-in-the-age-of-pandemic--july-22-2020.html> (18.04.2021.)

¹² Papa Franjo, *Fratelli tutti, Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020., 32-36.

¹³ Papa Franjo, *Izliječiti svijet*, u: http://www.vatican.va/content/francesco/hr/audiences/2020/documents/papa-francesco_20200805_udienza-generale.html (06.04.2021.)

¹⁴ Papa Franjo, *Što ste bojažljivi? Kako nemate vjere?*, u: http://www.vatican.va/content/francesco/hr/homilies/2020/documents/papa-francesco_20200327_omelia-epidemia.html (06.04.2021.)

¹⁵ *Isto*.

trebno od onoga što je neprolazno i spasonosno. Ukratko, povratak Kristu i njegovim vrijednostima izlaz je koji će donijeti mir i sigurnost u lađe našega života. Papa je nebrojeno puta od početka pandemije pozivao vjernike i cijeli svijet na zajedničku borbu protiv virusa i na solidarnost prema najslabijima. Ističemo samo nedavni apel: "Svima, a posebno najslabijima, potrebna je pomoć. Samo zajedno možemo izgraditi pravedniji i zdraviji svijet. Svi smo pozvani boriti se protiv pandemije, a cjepiva su ključno sredstvo u toj borbi", istaknuo je Papa¹⁶. Inače, papa Franjo i papa u miru Benedikt XVI. primili su cjepivo još u siječnju ove godine. Kongregacija za nauk vjere u prosincu 2020. izdala je i dokument u kojem je navela kako se "sva cjepiva koja su odobrena kao klinički sigurna i učinkovita mogu koristiti u dobroj savjesti", no da "cijepljenje, kao pravilo, nije moralna dužnost, te da, stoga, ono mora biti dobrovoljno"¹⁷.

1.1. Posljedice pandemije koronavirusa na život Crkve

Sve što smo prethodno naveli, iako u jako ograničenom i sasvim sigurno nezgrapnom obliku, odražava se i na život Crkve, ograničava njezine liturgijske i općenito pastoralne aktivnosti. Najkritičnije razdoblje bilo je vrijeme prvog zatvaranja (*lockdowna*) u kojem se nije moglo ni slaviti misu s narodom, održavati župnu katehezu, slaviti sakramente prve pričesti i krizme¹⁸. Bio je ograničen i uobičajen blagoslov obitelji, pristupanje sakramentu pomirenja i općenito bila su ograničena sva vjernačka okupljanja. Zbog zabrane ili ograničavanja broja sudionika radikalno se smanjio i broj vjenčanja u Crkvi tako da je po prvi puta u novijoj povijesti u Hrvatskoj u 2020. godini bilo više građanskih (57,15%) nego crkvenih vjenčanja (42,84%)¹⁹. Inače, od ožujka do svibnja 2020. godine ukupno je sklopljeno 69,2% manje brakova nego u petogodišnjem prosjeku za isto razdoblje prije pandemije²⁰.

¹⁶ Papa Franjo, *Cjepiva su ključno sredstvo u borbi protiv pandemije*, u: <https://ika.hkm.hr/novosti/papa-cjepiva-su-kljucno-sredstvo-u-borbi-protiv-pandemije/> (18.04.2021.)

¹⁷ Cjeloviti prijevod dokumenta Kongregacije za nauk vjere tj. "Bilješke o moralnosti korištenja nekih cjepiva protiv COVID-19" može se pročitati u: <https://www.bitno.net/vijesti/vatikan/vatikan-biljeska-o-moralnosti-koristenja-nekih-cjepiva-protiv-covid-19/> (18.04.2021.)

¹⁸ Usp. Hrvatska biskupska konferencija, *Vjernici pred izazovom pandemije i potresa*. Poruka biskupa Hrvatske biskupske konferencije sa 61. plenarnog zasjedanja održanog 18. i 19. siječnja 2021. u Zagrebu, u: <https://ika.hkm.hr/novosti/vjernici-pred-izazovom-pandemije-i-potresa/?fbclid=IwAR0Rx71VLJr9y-gFwZVvRhH5GhMyECL2Z27IHBhFqOSAjwDhFfsK4gksj4> (20.03.2021.)

¹⁹ Usp. Dijana Jurasić, *Vjenčanja u vrijeme korone: Nikad nismo imali manje sklopljenih vjerskih brakova*, u: <https://www.vecernji.hr/vijesti/vjenčanja-u-vrijeme-korone-nikad-u-hrvatskoj-nismo-imali-manje-sklopljenih-vjerskih-brakova-1475109> (01.04.2021.)

²⁰ Usp. *Učinci pandemije bolesti COVID-19 na društveno-ekonomske pokazatelje* u: <https://www.dzs.hr/Hrv/Covid-19/stanovnistvo-brakovi.html> (01.04.2021.)

Jedna od posljedica, koja je kod nas uočena, jest veća odsutnost djece na nedjeljnim misama. Naime, nakon zabrane slavljenja misa s narodom (proljetni *lockdown*) u trajanju preko dva mjeseca i odrasli i djeca naviknuli su se na život bez sudjelovanja na nedjeljnoj svetoj misi. Mnoge su se župe i redovničke institucije susrele s novim pastoralnim izazovima i materijalnim poteškoćama. Osim navedenog, još je mnogo posljedica za duhovno i tjelesno zdravlje pojedinca i društva u cjelini o kojima ćemo dijelom u nastavku govoriti. Ima, međutim, i nekih pozitivnih pokazatelja. Mnogi su vjernici u vremenu zatvaranja otkrili važnost obiteljske duhovnosti i zajedničke molitve. Osobito je to bila prigoda za razvoj osobnog odnosa s Bogom preko izravnog čitanja i meditiranja Božje riječi koja je na neki način bila 'oslobođena' redovitih shema i liturgijskih obrazaca. Mnogi svećenici i laici nastojali su putem društvenih mreža i općenito medija prenijeti poruku evanđelja do svih koji su potrebni ohrabrenja i utjehe. Tako je jedan svećenik, služeći u bolnici kao bolnički kapelan (i sam se zarazio), bolesnike svakodnevno u borbi s opasnim virusom hrabrio porukama i molitvama te o svom iskustvu objavio i zapaženu knjigu²¹. Mnogi su se uključili u karitativne aktivnosti pomoći stradalima u potresu, pružajući psihološku i duhovnu pomoć. Upravo je iskustvo pandemije pokazalo da su u određenim situacijama i oni ljudi koji su ravnodušni prema religiji ili distancirani od nje, odjednom postali senzibilni za duhovne teme.²² Jedno kod nas provedeno istraživanje pokazuje da je kriza produbila našu želju za Bogom. Naime, od 739 ispitanika, njih 570 (77,13%) reklo je da ih je pandemija navela na preispitivanje životnih vrijednosti, dok je njih 169 (22,87%) odgovorilo niječno²³.

Ipak, veliko je pitanje hoće li nas nevolje koje je izazvao koronavirus osvijestiti, učiniti boljima ili ćemo opet kad se sve smiri nastaviti po starom. Možda će prisilna ograničenja učiniti ljude pozornijima na život, suosjećajnijima prema drugima i senzibilnijima prema okolišu? Možda će postati svjesniji da su već dugo umorni od neumoljivih promjena, različitih prisila, tiranije sreće, uspjeha i popularnosti. Možda uspore ritam života i uvide da nije samo promjena jamstvo budućnosti društva, već i

²¹ Usp. Šimun Doljanin, *Marsovci kontra kovida groznog*, Salesiana, Zagreb, 2021.

²² Usp. Stephan Langer, Tomáš Halík: *Wir haben kein Monopol auf Christus!* u: https://www.herder.de/cig/cig-ausgaben/archiv/2021/21-2021/wir-haben-kein-monopol-auf-christus/?utm_source=cgfacebook&utm_medium=social&utm_content=post&fbclid=IwAR0JkDI0AvxUwOpSbxTByY_H7JQ5oRy6G_vmwEQ10OwZD1Qk_ZJhG-PKjpQ (23.05.2021.)

²³ Istraživanje su provele doc. dr. sc. Martina s. Ana Begić s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i dr. sc. Miriam Mary Brgles s Odjela za sociologiju Hrvatskoga katoličkog sveučilišta. Vidi: Dr. Begić i dr. Brgles: *Moralni izazovi i zahtjevi krizâ i patnje*, u: <https://ika.hkm.hr/novosti/dr-begic-i-dr-brgles-moralni-izazovi-i-zahtjevi-kriza-i-patnje/> (22.04.2021.)

očuvanje svega onoga što se stoljećima pokazalo dobrim. Mnogo više od grozničavog mijenjanja svijeta, danas ga je potrebno sačuvati²⁴.

Papa Franjo neprestano govori o potrebi mijenjanja odnosa jednih prema drugima, zatim prema planetu Zemlji, zraku i životu na zemlji, uopće. U nizu kateheza pod nazivom *Izliječiti svijet* Papa govori o potrebi planetarne solidarnosti, o važnosti supsidijarnosti i sinodalnosti te o brizi za opće dobro, Zemlju koja je naš zajednički dom. U tom smislu ističe kako je koronavirus otkrio mnoge naše ranjivosti: fizičke, socijalne i duhovne. Osobito je iznio na vidjelo veliku nejednakost glede pristupa zdravlju (cjepivu), tehnologiji i obrazovanju. Navedene nepravde nisu nipošto prirodne ni neizbježne, već su posljedica čovjekova izbora. Zbog tolikih nepravdi u svijetu mnogi su izgubili nadu, a neizvjesnost i tjeskoba još su se više povećale. Stoga, predlaže Papa, da bismo izišli iz pandemije moramo pronaći ne samo lijek za koronavirus – što je itekako važno! – već i za velike društveno-ekonomske viruse²⁵. Pandemija je poslužila kao lakmus papir nejednakosti, privilegiranosti bogatih i zapostavljenosti siromašnih. Navedena nejednakost ponajbolje se u posljednje vrijeme pokazuje u naručivanju cjepiva i, posljedično, u sramotnoj razlici postotka procijepljenosti stanovništva kod bogatih i siromašnih zemalja.²⁶ Nažalost, premda su papa Franjo i mnogi drugi na to uporno upozoravali, događa se baš ono na što su upozoravali: prevlast novca, profita na štetu ljudskih života koji su mnogi mogli biti spašeni da se smanjila pohlepa onih koji upravljaju.

1.2. Nepovjerenje u institucije, znanost i medije

Ova pandemija prvi put u povijesti čovječanstva nije vezana samo uz jedno područje, nego je postala globalni fenomen. To je nešto što je svima novo. Pandemija nam poput mikroskopa pomaže vidjeti ono što je postojalo već godinama, ali u mnogim slučajevima to nismo mogli primijetiti. Riječ je o problemu usamljenosti, nedostatka smislenosti života, nejednakosti i zloupotrebi moći. Jedan od fenomena koji prati pandemiju koronavirusa svakako je, dosad neviđeno, barem ne u javnosti u tolikoj mjeri, nepovjerenje u znanost i institucije. Narušene su mnoge slobode, produbljene podjele između siromašnih i bogatih. Osobito je bolno lutanje znanstvenika od početka pandemije, njihova neusklađenost i nekon-

²⁴ Usp. Günther Anders, *Et si je suis désespéré que voulez-vous que j'y fasse?*, Allia, 2004., 76.

²⁵ Usp. Papa Franjo, „*Izliječiti svijet*“: 9. *Pripraviti budućnost zajedno s Isusom koji spašava i ozdravlja*, u: http://www.vatican.va/content/francesco/hr/audiences/2020/documents/papa-francesco_20200930_udienza-generale.html (15.04.2021.)

²⁶ Usp. Mathieu Edouard i drugi, A global database of COVID-19 vaccinations, *Nature Human Behaviour*, 5 (2021.), 947–953, u: <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01122-8> (22.04.2021.)

zistentnost.²⁷ Također je poraslo i nepovjerenje prema medijima. Ako je dio društva bespogovorno i vjerovao medijima sad je, čini se, to sasvim poljuljano.²⁸

Pandemija je otvorila mnoga pitanja i etičke dvojbe. Premda smo slobodni osobno misliti što god hoćemo o (ne)opasnosti pandemije koronavirusa, ipak nas ta sloboda ne lišava odgovornosti prema drugima. Drugim riječima, svojim mišljenjem i djelima ne smijemo – direktno ili indirektno – ugrožavati zdravlje drugoga čovjeka. Zaštita života i briga za zdravlje ne smije biti prepuštena samo samovolji pojedinca, osobito ne u slučaju pandemije, dakle, opće ugroze života i zdravlja. U tim slučajevima ona zahtijeva osobitu brigu i skrb šire društvene zajednice, osobito u brizi za ranjive skupine. I neovisno o državnim institucijama briga i skrb za ugrožene u takvim okolnostima dužnost je svakog kršćanina. U tom smislu *Katekizam Katoličke Crkve* ističe: “Život i tjelesno zdravlje dragocjeni su Božji darovi. Treba ih razumno negovati, obazirući se na potrebe drugih i na opće dobro. Skrb za zdravlje građana zahtijeva društvenu potporu kako bi se ostvarili uvjeti življenja koji omogućuju rast i postizanje zrelosti: hrana i odjeća, stanovanje, zdravstvena skrb, osnovno obrazovanje, rad, društveno osiguranje.”²⁹ O tomu što Crkva može i treba učiniti kako bi približila ljude Bogu i Boga ljudima te tako ublažila posljedice pandemije, opširnije govorimo u trećem dijelu rada.

Što se tiče odnosa vjere i prirodnih znanosti u odnosu prema fenomenu koronavirusa, Crkva se u razumijevanju navedenoga i prirodnih katastrofa općenito s velikim povjerenjem i poštovanjem oslanja na uvide znanosti. Naime, Katolička Crkva smatra da u temelju svekolike stvarnosti postoji samo jedna istina do koje se dolazi na dva različita, ali ne isključiva, već komplementarna načina: put vjere i put razuma (znanosti). Od samih početaka ona nastoji biti na jednakoj razdaljini od fideizma i scijentizma smatrajući kako su vjera i razum dva krila kojima se uzdiže i spoznaje stvarnost³⁰. Znanost pojašnjava svijet, a vjera pokazuje koji je smisao moga života, koji je smisao svega stvorenoga. Znanost nam govori što jest,

²⁷ Harald Walach i ostali, The Safety of COVID-19 Vaccinations—We Should Rethink the Policy, *Vaccines*, (2021.), 9, 693-705; Harvey A. Risch, Early Outpatient Treatment of Symptomatic, High-Risk COVID-19 Patients That Should Be Ramped Up Immediately as Key to the Pandemic Crisis, *American Journal of Epidemiology*, 189 (2020.), 11, 1218–1226.

²⁸ Usp. Misselhorn, Catrin, Artificial Morality. Concepts, Issues and Challenges, *Society* 55 (2018.), 2, 161-169; Selak Marija, *Zlo i naopako, Suvremene manifestacije zla i pokušaji njihovih pravdanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2019., 105-111; Tsao Shu-Feng i drugi, What social media told us in the time of COVID-19: a scoping review, *Lancet Digit Health*, (January 28, 2021), u: [https://www.thelancet.com/journals/landig/article/PIIS2589-7500\(20\)30315-0/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/landig/article/PIIS2589-7500(20)30315-0/fulltext). (17. 07. 2021.)

²⁹ Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994., 2288.

³⁰ Usp. Ivan Pavao II., *Fides et ratio, Vjera i razum*, Enciklika svim biskupima Katoličke crkve o odnosu vjere i razuma, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., predgovor.

a vjera nam otvara oči za ono što može biti i što treba biti. Znanost vidi objekte, stvari i pojave, a vjera traži da otkrijem drugoga kao subjekt, osobu istog dostojanstva.³¹ Crkva priznaje i poštuje autonomiju znanosti (usp. *Gaudium et spes* 36.) i političke zajednice koja postoji radi brige o zajedničkom dobru (usp. *Gaudium et spes* 74.) Međutim, u traženju smisla ljudske patnje, odgovora na ono tjeskobno pitanje *zašto* Crkva upravlja svoj pogled prema Isusu Kristu i u njegovoj patnji i uskrsnuću nalazi odgovore za svoju patnju³². O ovom ćemo govoriti opširnije u drugom dijelu.

1.3. Individualizam i zaborav Boga

Ljudi su se oduvijek bojali smrti. U našem vremenu, u kojem divinizacija tijela doseže svoj vrhunac, strah je od smrti još vidljiviji. S jedne strane, smrt je sveprisutan fenomen gotovo do banalizacije, a s druge strane, gotovo prognan iz javnog diskursa i smješten na rub svijesti. Pandemija je koronavirusa zasigurno povećala strah od smrti koji je majka svih strahova.³³ Čovjek je postao prijatnija drugom čovjeku, mogući prenositelj opasnog virusa. To je osobito izraženo u odnosu prema starijim i usamljenim osobama, koje su u pandemiji postale još usamljenije. Individualizam je bio i prije fenomen koji obilježava postmodernog zapadnog čovjeka, a sada je kao posljedica pandemije još izraženiji. Papa Franjo u svojoj posinodalnoj pobudnici *Amoris laetitia – Radost ljubavi*, koja sažimlje rezultate dviju sinoda o obitelji, promišljajući o preprekama uspješnijem poslanju Crkve na području pastorala obitelji upravo navodi individualizam. Papa upozorava da pretjerani individualizam "izobličuje obiteljske veze i u konačnici promatra svakog člana obitelji kao jedan otok, što ima za posljedicu da, u određenim slučajevima, prevladava poimanje pojedinca kao osobe koja izgrađuje samu sebe prema vlastitim željama koje se shvaćaju kao neka apsolutnost"³⁴. Doista, individualistička kultura, koju se bez pretjerivanja može nazvati hedonističkom kulturom, teži za posjedovanjem i užitkom po svaku cijenu. Vlastitu razonodu uzdiže i stavlja iznad odgovornosti za druge i opće dobro. O žrtvi za druge jedva da i želi čuti pa tako posljedično rađa stil življenja koji je zatvoren životu i suzbija stvaranje braka bez kojega društvo gubi svoj temelj.

Društvo bez pripadnosti, bez čvrstih veza lako se pretvori u mnoštvo osamljenika u kojem drugi postaje stranac prema kojem se širi osjećaj nepovjerenja, kao uostalom i prema budućnosti koju se sve više oslikava tamnim bojama. Individualizam, kao jedno od ključnih obilježja kulture postmodernoga nomada, doveo nas je tako do sveprisutnog nezadovolj-

³¹ Usp. Fra Ante Vučković, *Gledaj tvoja majka! Duhovne vježbe, Mladifest Međugorje*, Informativni centar Mir Međugorje, Međugorje, 2016., 44.

³² Usp. Hrvatska biskupska konferencija, *Vjernici pred izazovom pandemije i potresa*; usp. Tonči Matulić, *Činjenice i izazovi pandemije SARS-COV-2*, 753-754.

³³ Usp. Joseph Ratzinger, *O vjeri, nadi i ljubavi*, Verbum, Split, 2014., 96.

³⁴ Franjo, *Amoris laetitiae*, 33.

stva umjesto do samoostvarenja kako je obećavao.³⁵ Pandemija koronavirusa, osobito strože zatvaranje (*lockdown*), samo je dodatno izolirala ionako veliki broj usamljenih, atomiziranih pojedinca. Bolesnici oboljeli od bolesti COVID-19 umirali su i umiru u bolnicama bez prisutnosti i fizičke blizine svojih najbližih. Na početku pandemije umirali su, nažalost, i bez prisutnosti svećenika, dakle, bez utjehe i okrepe koju u teškim trenucima pruža vjera, osobito preko sakramenata svete ispovijedi, bolesničkog pomazanja i pričesti.

Svećenici su se nakon početnog nesnalaženja organizirali i bili uz zaražene, onoliko koliko su epidemiološke mjere dopuštale. Mnogi svećenici, kao i časne sestre, zarazili su se služeći drugima i preminuli su od posljedica zaraze. Informacije koje imamo govore npr. o 270 preminulih svećenika u Italiji³⁶, 210 svećenika i 205 časnih sestara preminulih u Indiji itd.³⁷ Sve navedeno jasno govori o opravdanom porastu straha i tjeskobe u društvu koji su jako negativno utjecali na duhovno i tjelesno zdravlje društva. Pandemija koronavirusa stvorila je i stvara paralelnu pandemiju straha i tjeskobe. Porast psihičkih problema (čak i kod djece), osobito anksioznosti i depresije, već je vidljiv i mnogi na njega upozoravaju. Čak se govori i o svojevrsnom posttraumatskom stresnom poremećaju.³⁸

Porast straha i tjeskobe može se promatrati i iz teološke perspektive. Naime, davno prije pandemije koronavirusa zapadni je čovjek zaboravio na Boga, a izgradnju vlastitog (zemaljskog) kraljevstva pretpostavio izgradnji Božjeg kraljevstva. *Etsi Deus non daretur* (kao da Boga nema) nije više, nažalost, samo metodološki princip znanstvenog istraživanja, nego sve više i životni princip nemalog broja ljudi koji su horizont promišljanja o životu reducirali samo na ovozemaljsku, iskustvenu stvarnost. Time je vidljivi svijet postao jedini mjerodavan i izvan njega čovjek ne traži više ništa vrijedno njegovu zapažanja. Taj Tillichovskim govorom *subjektivni zaborav onoga što nas se objektivno bezuvjetno tiče* svakim danom nam je sve vidljiviji. Eshatologija, nauk o posljednjim stvarima, kod postmodernog čovjeka sve je više sekularizirana, shvaćena kao razvijanje vla-

³⁵ Franjo, *Evangelli gaudium, Radost evanđelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014., 67, 97.

³⁶ Usp. Francesco Ognibene, Vite donate. Ventitré preti morti di Covid in un mese, *Avvenire*, u: <https://www.avvenire.it/chiesa/pagine/vite-donate-23-preti-morti-di-covid-in-un-mese> (10.07.2021.); Riccardo Benotti, *Covid-19: preti in prima linea, Storie straordinarie di chi ha dato la vita e di chi non si è arreso*, Edizioni San Paolo, Roma, 2021.

³⁷ Usp. Robin Gomes, India: more than 400 priests and nuns have died of Covid-19, *Vatican news*, u: <https://www.vaticannews.va/en/church/news/2021-05/india-church-priests-nuns-deaths-covid19.html> (11.07.2021.).

³⁸ Više o posljedicama koronavirusa na mentalno zdravlje vidjeti u: Andreja Bogdan (ur.) *Koronavirus i mentalno zdravlje. Psihološki aspekt, savjet i preporuke*, Hrvatska psihološka komora Zagreb, 2020.; usp. Maja Jakšić, Nazire li se pandemija depresije?, *Vjesnik dakovačko-osječke nadbiskupije*, Časopis za pastoralnu orijentaciju, 149 (2021.), 3, 74-75.

stitih resursa i lišena otvorenosti prema transcendentnom.³⁹ Posljedično, čovjek drugačije promišlja sebe, svijet i smisao svog života, mijenjajući temelje identiteta (Pera, 2009). Svoje zamisli, ciljeve i potrebe smješta samo unutar granica svijeta i time ih materijalizira i "posvjetovnjuje", izgubivši horizont koji nadilazi vidljivi svijet.⁴⁰

Neki teolozi i filozofi govore da postmoderna nije protukršćanska, već postkršćanska. Naime, ona je prisvojila evanđeoske ideale i vrijednosti odvojivši ih pritom od svog temeljnog uporišta (Isusa Krista) i pretvorila ih je u kulturalne odrednice.⁴¹ Po mišljenju Jürgena Habermasa, poznatog njemačkog filozofa, naša je modernost izravni proizvod židovske etike pravednosti i kršćanske etike ljubavi. Čini se, međutim, kako je postmoderna zadržala samo etiku ljubavi bez elemenata etike pravednosti. To je ono što se na određen način naziva diktaturom relativizma, slabom/površnom mišlju, itd. Posljedično, u kontekstu govora o odnosu prema Bogu i eshatološkim pitanjima, može se ustvrditi da se moderni čovjek više ne boji gubitka vječnoga života, već se boji boli, patnje, nemoći i ovisnosti o drugom. Inače, dugo prisutni proces sve otvorenijeg pretvaranja sekularizacije u sekularizam obradio je Manfred Lütz u knjizi *Užitak života*.⁴² U njoj ističe kako se postmoderni čovjek umjesto o duši i duhovnom sve više brine o tijelu stvarajući gotovo kult, idolatriju tijela i od religije – religiju zdravlja. O posljednjim se stvarima gotovo i ne promišlja. Kad se to čini, one se događaju usred, a ne onkraj zemaljskog života. U tom smislu, ističe Lütz, za "količinu vječnog života" zadužena je medicina, a za kvalitetu psihoterapija.⁴³ U ovakvom okviru moguće je raširenost straha i tjeskobe vidjeti i kao posljedicu idolatrije tijela čiju je krhkost virus bolno razotkrio.

³⁹ O vremenu postmoderne kao sve otvorenijem prelasku iz faze sekularizacije (sustavnog marginaliziranja religije – Charles Taylor) u sekularizam (zatvorenost čovjeka u imanenciju, isključivanje Boga iz javnog diskursa) pročitati: Veronika Nela Kovač, *Izazovi religioznosti sekularnog doba*, *Bogoslovska smotra*, 90 (2020.) 4, 757–775; Charles Taylor, *A Secular Age*, Cambridge – Massachusetts, London-England, 2007.; Ivica Raguž, *Vjernik i nevjernik pod »unakrsnim pritiskom«*, Charles Taylor o sekularnom dobu, *Diacovensia*, 15 (2007.) 2, 57–70.

⁴⁰ Usp. Valerija Nela Kovač, *Zdravlje – najveće dobro današnjega čovjeka i teološko-pastoralna perspektiva*, u: Adolf Polegubić (ur.), *Sakrament bolesničkog pomazanja*. Zbornik radova pastoralnog skupa u Vierzehnheilingenu (9. – 12. listopada 2017.), Frankfurt am Main, 2018., 81–114; Karl Gabriel, *Zdravlje – najviše dobro*. Pogled na postmodernu shvaćanje ljudskog zdravlja, u: Nediljko Ančić – Nikola Bižaca (ur.), *Kršćanstvo i zdravlje*. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa (Split, 20. – 21. listopada 2005.), Split, 2006., 211–225.

⁴¹ Usp. Carmelo Dotolo, *Moguće kršćanstvo, Između postmoderniteta i religioznog traganja*, KS, Zagreb, 2011., 152; Usp. René Girard, *Promatrah Sotonu kako poput munje pade*, AGM, Zagreb, 2004., 211–225.

⁴² Usp. Manfred Lütz, *Užitak života. Protiv terora djeteta, manije zdravlja i kulta fitnessa*, Verbum, Split, 2015.

⁴³ Manfred Lütz, *Užitak života. Protiv terora djeteta, manije zdravlja i kulta fitnessa*, 24.

Zbog sve većih društveno-kulturalnih promjena o kojima smo pret hodno govorili evangelizacija za Crkvu predstavlja sve veći izazov te se u nju trebaju uključiti svi kršćanici, sukladno službama, mandatima i karizmama.⁴⁴ Da bi uopće bilo moguće evangelizirati suvremeno društvo, neophodno ga je dobro poznavati. Također je neophodno dobro poznavati i vjeru te jasno govoriti o Bogu, njegovu odnosu prema ljudima, osobito u najdelikatnijim trenucima njihova života. Nakon upoznavanja konteksta u kojem se navještaj evanđelja događa, o čemu je bilo govora u prošlom poglavlju, u sljedećem se govori o tomu tko je Bog za kršćane i kako se može iskusiti njegova prisutnost u svijetu.

2. Kako govoriti o Bogu u vrijeme pandemije koronavirusa?

Europski kulturni identitet, s jedne strane, neosporno je formiran pod snažnim utjecajem kršćanstva, s druge pak strane, ono što je u početku bila zdrava emancipacija od kontrole religije (sekularizacija), s vremenom se pretvorilo u njezino progresivno isključenje iz društvenog života te smještanje u područje privatnosti svake pojedine osobe (sekularizam)⁴⁵. Religija u postmoderni, dakako, nije nestala, premda su mnogi priželjkivali i navješćivali njezin nestanak, nego se naprosto promijenila. Zbog sve veće diferencijacije društva, ona je postala jedna vrsta 'proizvoda' ostavljenog na izbor svakom pojedincu.⁴⁶ Drugim riječima, 'monopol' na sveto nije više u kontroli vjerskih institucija niti društvo vjerski odgaja pojedinca (*societas cristiana*), već je sveto postalo 'predmet' slobodnog izbora na sve bogatijem tržištu religija i duhovnosti⁴⁷.

2.1. Transcendencija u kenozii

Kako danas govoriti o Bogu? Gdje je Bog u doba pandemije koronavirusa? Je li moguće osjetiti njegovu prisutnost u ovom vremenu krize, patnje, osobito onima koji su direktno pogođeni koronavirusom i njiho-

⁴⁴ Ivica Jurić, The Ecclesial Movements and New Communities as Instruments of Formation and Evangelization in: Jadranka Garmaz - Alojzije Čondić (ur.), *Challenges to Religious Education in Contemporary Society*, Katolički bogoslovni fakultet, Split, 2017., 181-196.

⁴⁵ O važnosti kršćanstva za europsku kulturu i civilizaciju napisane su mnoge knjige. Samo ćemo spomenuti neke: Benedikt XVI. - Joseph Ratzinger, *Europa, Njezini sadašnji i budući temelji*, Verbum, Split, 2005.; Thomas E. Woods, *Kako je Katolička crkva izgradila zapadnu civilizaciju*, Teovizija, Zagreb, 2009.; Richard Koch & Chris Smith, *Samoubojstvo Zapada*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007.; Douglas Murray, *Čudna smrt Europe - Imigracija, identitet, islam*, Egmont, Zagreb, 2018.

⁴⁶ Usp. Alphonse Borras, „La parrocchia, casa di tutti”, *Rivista di clero italiano* 94 (2013.), 3, 178; Usp. Enzo Pace, Lo stato della fede cattolica in Italia, *Credere oggi*, 40 (5/2020.), 239, 11.

⁴⁷ Usp. Paolo Asolan, Quale pastorale della fede in Italia? Un'introduzione al tema, *Credere oggi*, 40 (5/2020.), 106.

vim bližnjima? Pitanje je to koje otvara jednu od najvećih i najzahtjevnijih tema o odnosu Boga i zla, patnje u svijetu. Mnogi su se teolozi i filozofi kroz povijest bavili navedenom temom. Spomenut ćemo samo neke od njih jer će nam njihovi teološki uvidi o odnosu Boga prema nama i o našem odnosu prema Bogu i drugim ljudima, osobito onima koji pate, biti od velike koristi u formuliranju odgovora na gore postavljena pitanja. Dietrich Bonhoeffer, njemački evangelički teolog i mučenik antinacističkog otpora, u svojim pismima iz ćelije smrti trasirao je put teologiji "nereligioznog kršćanstva", horizontu vjere koja se odriče ideje o svemoćnom Bogu, smještenom negdje iznad nas i otkriva istinsku transcendenciju u *kenozi*, u čovjeku koji se - slijedeći Isusov primjer - daje bez rezerve drugima⁴⁸. *Kenoza*, grč. Κένωσις, znači osiromašenje, poniženje. U kršćanskom kontekstu odnosi se na stav koji Isus Krist, Sin Božji prihvaća u utjelovljenju radi čovjekova spasenja. Transcendencija za Bonhoeffera nije neka beskonačna i nedostupna zadaća, već je ona prije svega naš dostupni bližnji u svojoj potrebi⁴⁹. Ukratko, sažimajući maksimalno, Boga se konkretno može iskusiti u odnosu prema drugom čovjeku slijedeći primjer bezuvjetne ljubavi Isusa Krista. On je model dolaska k Ocu i model ostvarivanja osobnog odnosa s njim. Boga se slavi i ulazi u odnos s njim živeći na Isusov način prikazan u evanđeljima.

O paradoksu *kenoze*, izrazu Kristovog slobodnog samodarivanja, govori nam i H. U. von Balthasar, švicarski katolički teolog. Oslanjajući se na kristološki himan u Poslanici Filipljanima (*Fil 2, 6-11*) on je smatrao da je "riječ o univerzalno presudnom obratu gledanja na Boga, koji nije prije svega 'apsolutna moć', već 'apsolutna ljubav' i čija se suverenost ne očituje u tome da ono što mu pripada drži za sebe, već da se toga slobodno odriče [...] Poništenje Boga (u utjelovljenju) ima svoju ontološku mogućnost u Božjem vječnom samoodricanju, njegovu troosobnom darivanju"⁵⁰. O važnosti razumijevanja *kenoze* govorio je i papa Ivan Pavao II. u enciklici *Fides et ratio*. U navedenom djelu istaknuo je kako je glavna zadaća teologije upravo ispravno razumijevanje Božje *kenoze*. Ona je, istaknuo je Papa, "veliki misterij za ljudski duh koji drži nevjerojatnim da bol i smrt mogu izraziti ljubav koja se daruje, a ništa ne traži zauzvrat"⁵¹. Kršćansko promišljanje o Bogu, dakle, polazi od *kenoze* koja je slobodni čin suosjećanja i neizmjerne ljubavi Boga (u Kristu) prema svim ljudima. Kršćanska slika Boga, stoga, sastoji se u napetosti između apsolutne moći i apso-

⁴⁸ Usp. Tomáš Halík, *In cammino verso la maturità*, u: Erio Castellucci, Tomáš Halík, Ghislain Lafont, *Cambiamenti d'epoca, La Chiesa nell'abbraccio dello Spirito*, EDB, Bologna, 2020., 13.

⁴⁹ Usp. Dietrich Bonhoeffer, *Otpor i predanje. Pisma iz zatvora*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974., 165.

⁵⁰ H. U. von Balthasar, *Mysterium paschale*, u: *Mysterium salutis 6*, Queriniana, Brescia, 1971., 189.

⁵¹ Ivan Pavao II., *Fides et ratio. Vjera i razum*, KS, Zagreb, 2013., 93.

lutne ljubavi. Apsolutna se moć, pak, paradoksalno pokazuje baš u tom što je dovoljno spremna da se potpuno odrekne svake moći.⁵² Ljubav je, dakle, a ne moć, ono zbog čega se Bog čini bliskim ljudima.

2.2. Raspeti Bog

O Bogu koji nije deistički, već prisutni, štoviše, sućutni Bog, osjetljiv na ono što se događa sa svijetom i čovjekom, govori još jedan evangelički teolog Jürgen Moltmann, poznat po svojoj teologiji nade i teologiji križa, kojima je uvelike utjecao na suvremenu protestantsku i katoličku teološku misao posljednjih desetljeća.⁵³ Svaka ljudska bol ujedno je i Božja bol. Kršćanski Bog nije neki nepromjenjivi bog grčke filozofije kojoj je nepojmljivo da bi Bog patio, već Bog koji je trpio i bio ubijen radi ljudske zloće. Grčki su filozofi patnju povezivali s promjenjivošću stvorenja. Sukladno njihovoj misli pate samo oni koji su promjenjivi, nesavršeni, dakle ljudi, a ne Bog koji je nepromjenjiv. Za razliku od Aristotelova i Platonova poimanja boga gdje su lišeni ljubavi, kršćanski Bog je raspeti Bog, raspet zbog ljubavi. Ukazujući na razliku navedenih poimanja Moltman ističe: "Bog koji ne može patiti jest siromašniji od svakog čovjeka. Jer Bog koji nije sposoban za patnju jest biće lišeno sudioništva. Njega ne dotiču patnja i nepravda. [...] dakle, on je ljubavi lišeno biće. Aristotelov Bog ne može ljubiti, on snagom svojeg savršenstva i ljepote može samo dopustiti da bude ljubljen od svih nebožanskih bića i na taj ih način privući sebi. 'Nepokretno pokretalo' jest 'ljubavi lišen ljubljeni'."⁵⁴

U Moltmanovoj teologiji križa Bog i patnja nisu u proturječju jer je Božji bitak u patnji, a patnja u Božjem bitku. To je zato jer Bog ima sposobnost trpljenja u samom svojem bitku jer - Bog je ljubav (*1 Iv 4, 16*), a ljubav se najbolje iskazuje u trpljenju, u spremnosti pretrpjeti radi dobra drugoga⁵⁵ Dakle, Bog nije nikakva 'hladna nebeska sila', nepokrenuti pokretač ni svemoćna energija lišena odnosa s čovjekom, već Bog koji zbog svoje ljubavi pati; Bog koji se u Kristovoj *kenozi* objavljuje kao sućutni Bog. Bog trpi na svoj božanski način. Njegova sposobnost za patnju mijenja percepciju s kojom se gleda na Boga, Isusa Krista tako da ga vidi kao suputnika i supatnika ljudi, a ne kao nekoga udaljenoga, deističkog boga. Nadalje, ako Bog ne bi mogao trpjeti, onda sasvim sigurno ne bi mogao ni ljubiti. Činjenica da kršćani vjeruju da je njihov Bog ljubav i da je radi ljuba-

⁵² Usp. Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, 121-122.

⁵³ Usp. Jürgen Moltman, *Teologija nade, Istraživanja o temeljenju i posljedicama kršćanske eshatologije*, Ex libris, Rijeka, 2008; Isti, *Raspeti Bog, Kristov križ kao temelj i kritika kršćanske teologije*, Rijeka, Ex libris, 2018.

⁵⁴ Jürgen Moltman, *Raspeti Bog, Kristov križ kao temelj i kritika kršćanske teologije*, Rijeka, Ex libris, 2018., 258.

⁵⁵ Usp. Jürgen Moltman, *Raspeti Bog, Kristov križ kao temelj i kritika kršćanske teologije*, Rijeka, Ex libris, 2018., 265, 269; Marija Pehar, Od nužnosti nemogućnosti do izbora ljubavi. Teodicejsko traganje kao pitanje Božjega bića, na primjeru Moltmannova nauka o Bogu, *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 2, 429.

vi sebe žrtvovao da ljude oslobodi prokletstva Zakona (*Gal 3,13*), otvara perspektivu razumijevanja Božjeg pripuštanja patnje u svijetu. Patnja je cijena ljubavi, mjesto svjedočenja ljubavi. Bog, koji je patio, pati sa svakim nevinim čovjekom. On pati svugdje gdje se pati zbog ljubavi.⁵⁶

2.3. Sućutni Bog

Dok su mitologije okolnih naroda pružale objašnjenja za svjetsko zlo, Izrael je uvijek bio "zemlja vapaja", traženja odgovora na teška pitanja zla i patnje u svijetu.⁵⁷ Istu zadaću ima danas i kršćanska teologija. Johan Baptist Metz, nedavno preminuli njemački katolički teolog, najpoznatiji je po "nojvoj političkoj teologiji". Za njega je Crkva zajednica sjećanja; sjećanja na ono što je u kršćanstvu središnje – ono što je Bog za ljude učinio (*memoria passionis-spomen patnje*), a što ujedno egzistencijalno određuje (ili bi to trebalo) kršćanske vjernike. Ona ne smije nikada zapostavljati pitanje čovjekove patnje olako je reducirajući na čovjekovu grješnost niti je samo ublažavati u Božjoj patnji, već je treba sasvim ozbiljno shvatiti.⁵⁸ Spomen Kristove patnje (*memoria passionis*) nije tek puko sjećanje, već za Crkvu predstavlja obvezujuće sjećanje koje podrazumijeva odgovornost pred drugim i njegovom patnjom.⁵⁹ Takvo sjećanje nadahnjuje na veću pozornost prema tuđoj patnji i spašava ljude od kolektivne bezosjećajnosti i apatije. Samo prihvaćanjem patnje drugih kao i prihvaćanjem pojedinačne odgovornosti za patnju može se izići iz grijeha koji muči čovjeka.⁶⁰

Metz, dakle, predlaže teologiju koja se neće okrenuti od patnje, već biti pozorna na nju; teologiju koja se neće prvenstveno baviti Božjim odgovorima, već čovjekovim protestnim pitanjima upućenim Bogu. Takva teologija, pozorna na iskustvo patnje čovjeka, u prvom redu treba biti teologija kao "*memoria passionis*", teologija supatnje.⁶¹ Isusov križ i njegov vapaj na križu nisu nešto sporedno, već Kristove vjernike obvezuju na solidarnost i supatnju sa svim žrtvama nasilja i nepravde. Posljedično, kršćanin se nikad ne smije uljuljkati u površni trijumfalizam Kristove pobjede, već uvijek iznova biti osjetljiv na ljudsku patnju u različitim oblicima; biti mistik otvorenog srca i očiju, osobito pokraj sve popularnijih dalekoistočnih mističara "zatvorenih očiju" u odnosu na skandaloznu patnju nevinih i još skandalozniju ravnodušnost društva.⁶²

⁵⁶ Usp. Jürgen Moltman, *Raspeti Bog, Kristov križ kao temelj i kritika kršćanske teologije*, 299, 323.

⁵⁷ Usp. Tomáš Halík, *In cammino verso la maturità*, 14.

⁵⁸ Usp. Johan, B. Metz, *Memoria passionis. Provokativni spomen u pluralističkom društvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., 33-34.

⁵⁹ *Isto*, 216.

⁶⁰ *Isto*, 119.

⁶¹ *Isto*, 242-243.

⁶² Usp. Johan, B. Metz, *Prijedlog univerzalnog programa kršćanstva u doba globalizacije*, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, R. Gibellini (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006., 401.

2.4. Prisutni Bog

Isus je odnos prema najpotrebnijima u društvu odredio kao mjerilo ljubavi i pripadnosti njemu. To je najjasnije izraženo u njegovim riječima: "Što god učinite jednom od ove moje najmanje braće, meni učinite!" (Mt 25,40) Navedeni kriterij pripadnosti njemu je doista jedinstven i nadahnjujući za svakog čovjeka. S pravom se može reći da tko u kršćanskom smislu uroni u Boga - izroni kod siromaha. To je zato jer prava duhovnost ne ostaje samo unutar odnosa s Bogom, već ima socijalne implikacije. Vrijedi i obrnuto – tko pomogne siromahu, čovjeku u potrebi, kao da je i samom Bogu pomogao jer se Bog sa siromasima poistovjećuje. Navedeno potvrđuju i Isusove riječi kod Ivana evanđelista: "Tko ima moje zapovijedi i čuva ih, taj me ljubi; a tko mene ljubi, njega će ljubiti Otac moj, i ja ću ljubiti njega i njemu se očitovati." (Iv 14,21) Ljubav je, dakle, ne samo mjerilo pripadnosti Bogu, već i način ulaska u komunikaciju s njim.

Redovita religijska potraga za Bogom završi tako da Bog ostane skriven, šutljiv i nedohvatljiv, a čovjek usamljen i razočaran potragom. Drugim se riječima, redovito smatra da čovjek stvara put do Boga, a ne Bog do čovjeka; tj. da je religija čovjekova potraga za Bogom, ne Božja potraga za čovjekom. Međutim, to nije slučaj u kršćanstvu. Kršćanstvo, za razliku od drugih religija, nije sustav ljudske potrage za Bogom, nego priča o Božjoj potrazi za čovjekom. Budući da čovjek ne može prodrijeti do onoga što ga nadvisuje, što je iznad njega, sam Bog se ponizio (utjelovio) i postao čovjekom.⁶³ U Kristu se objavio čovjeku, drugovao s njim i žrtvo-
vao se za njega te je ostao s njim preko sakramenata i na druge načine. "Boga nitko nikada ne vidje: Jedinorođenac – Bog – koji je u krilu Očevu, on ga obznani." (Iv 1,18)

Ako se Bog obraća čovjeku, poziva ga na suradnju, to je samo zato jer ga je prethodno osposobio za susret sa sobom; učinio ga propusnim za poticaje odozgor. Tako onda pronađen i prihvaćen čovjek u svim djelatnostima svjedoči Boga čuvajući se da se ne izgubi, kako u *wellness* duhovnosti, tako i u socijalnom aktivizmu lišenom odnosa s Bogom koji, udaljen od Izvora, umara i lako zamijeni ciljeve i sredstva. Modernom uhu naviklom na jednakost, nediskriminaciju i političku korektnost zvuči arogantno kad tvrdimo da je jedan jedini put (preko Krista) do Boga. Da, uistinu zvuči arogantno ako mi ljudi stvaramo put do Boga, međutim, ako je Bog (a ne ljudi) stvorio taj put, onda je skromnost, a ne arogancija, prihvatiti taj put od Boga. Arogancija je, pak, a ne skromnost, inzistirati da su i drugi putevi jednako dobri kao i taj Božji put.⁶⁴

⁶³ Usp. Benedikt XVI, *Svjetlo svijeta*, Verbum, Split, 2010., 128.

⁶⁴ Usp. Peter Kreeft, *The benefits of belief*, u: https://assets.ctfassets.net/qnesrjodfi80/692KwkdvrySGcYUmGAQqU8/89e996bbd9f010df1cc1f571e2118baa/kreeft-the_benefits_of_belief-transcript_0.pdf. (12. 07. 2021.)

U smislu ublažavanja patnje osobama pogođenim pandemijom COVID-19 od velike je važnosti posvijestiti što je Isus Krist učinio i što čini za nas na različite načine, preko događaja i ljudi. Iz svijesti o Božjoj prisutnosti i djelovanju, ako se ljudi otvore njegovim poticajima, rađa se zahvalnost, nada i vjera koja strpljivošću podnošenja ili angažiranošću oko brige za ugrožene pandemijom doprinosi cjelokupnom ozdravljenju društva. Jako je važno biti s ugroženima u pandemiji, otvoriti im mogućnost da oni govore o Bogu iz svoje perspektive i patnje. Oni imaju što reći i njihova će riječ, njihovo iskustvo, imati snagu i autoritet puno veći od teorijskog znanja drugih. Na korisnost vjere u smislu bržeg ozdravljenja i doprinosa mentalnoj stabilnosti, osim vlastitog i iskustva drugih ljudi, upućuju i znanstvena istraživanja.⁶⁵

Prethodno navedena teološka misao Bonhoeffera, von Balthasara, Moltmana i Metz⁶⁶, premda samo sažeto i parcijalno iznesena, može nam biti osnova za razradu teologije koja će nam pomoći prepoznati Boga u našem životu i biti njegovim suradnikom dok (ne)strpljivo prolazimo kroz iskustvo pandemije COVID-19. *Summa sumarum*, možemo konstatirati kako naš Bog nije samo objekt, već i subjekt ljubavi i to konkretne, radikalne ljubavi po kojoj je i samog sebe prinio za ljude dajući primjer da i oni isto čine. Bog, dakle, ne pomaže ljudima zato jer je svemoćan, već zato jer je suosjećajan, milosrdan i sama ljubav. U odnosu prema ljudima njegov pogled nije ponajprije usmjeren na grijeh drugoga čovjeka, već na tuđu patnju i način kako da ju ublaži⁶⁷ "To će reći da se pod Božjim bitkom podrazumijeva suosjećajna relacijalnost, na način *agape*, koja njegovu nepromjenjivost značenjski mijenja u pátos koji je znak njegova bitka-u-sebi i za-nas".⁶⁸ Takvo shvaćanje Boga sasvim logično ima implikacije na način života svih onih koji u njega vjeruju. Takav način gledanja na Boga podrazumijeva usvajanje njegove pedagogije, tj. stavljanja u centar svih patnika (ljudi na periferijama života) s kojima se on poistovjećuje (*Mt 25,40*). Kršćanstvo nije asketizam kao cilj samom sebi ni bijeg u oaze zaštićene pobožnosti, već prihvaćanje Kristova puta koji uključuje supatnju s najpotrebnijima.⁶⁹

⁶⁵ Usp. Deborah Cornah, *The impact of spirituality on mental health: a review of the literature*, Mental Health Foundation, u: <https://www.mentalhealth.org.uk/sites/default/files/impact-spirituality.pdf>. (12. 07. 2021.)

⁶⁶ Za bolji uvid u Metzovu teološku misao, koja je imala mnogo utjecaja na latinoameričku teologiju oslobođenja i teologije naroda, dostupne su na hrvatskom govornom području dvije važne Metzovove knjige: *Politička teologija (1967-1997.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., i već spomenuta *Memoria passionis. Provokativni spomen u pluralističkom društvu*.

⁶⁷ Usp. Johan Baptist Metz, *Prijedlog univerzalnog programa kršćanstva u doba globalizacije*, 400.

⁶⁸ Carmelo Dotolo, *Mogućće kršćanstvo*, 227.

⁶⁹ Usp. Francesco Cosentino, *Essere Chiesa a partire da Dio e dalle vittime*, *Orientamenti pastorali* LXIX (2021.) 6, 18-20.

3. Konkretna zadaća za Crkvu u cilju ublažavanja pandemije koronavirusa

3.1. Otkriti smisao patnje (života)

Pandemija koronavirusa natjerala je ljude da razmišljaju o temeljnim pitanjima života. Osobito se to odnosi na pitanje smisla života, smisla boli i patnje te načina na koji se čovjek s njom suočava. Za većinu ljudi to je jedan od najvećih problema uopće. U promišljanju o tako kompleksnim pitanjima najprije se treba kloniti pojednostavljenih odgovora svih onih koji patnju uzrokovanu fizičkim zlom tumače kao Božju kaznu. Isto tako treba odbaciti i ona razmišljanja po kojima Bog nema ništa zajedničko s ljudskom patnjom budući da Bog ni ne postoji.⁷⁰ Ono što je izuzetno važno naglasiti jest da je patnja sastavni dio (smrtnog) života. Bol i patnja su logična posljedica krhkosti čovjeka od njegova početka.⁷¹ One mogu biti shvaćene kao kazna, tragedija, kušnja, ali i kao škola, sasvim naravna činjenica. Bol i patnja čovjeka razdvajaju, osamljuju, izoliraju, ali mogu i spajati, produbiti solidarnost, empatiju i poboljšati odnose. Heidegger smatra da čovjek ne može živjeti autentično dok ne prihvati svoju smrtnost/kontigentnost.⁷² Smrt kao preduvjet rađanja prepoznaje i Hans Jonas jer svako započinjanje zapravo podrazumijeva određeni završetak. On se grozi velikog neznanja o krhkosti ljudskog bića, prepoznajući u njemu veliku opasnost za cijelo čovječanstvo. Sasvim konkretno, boji se situacije u budućnosti u kojoj bi bila sjedinjena najveća moć s najvećom prazninom i najveća sposobnost s najmanjim znanjem o posljednjem smislu života.⁷³

Život može biti lijep ako je osmišljen, a smisao čovjek ne daje sam sebi, već ga prima. Joseph Ratzinger je još kao mladi teolog napisao: "Smisao, tj. tlo na kojemu može naša egzistencija kao cjelina stajati i živjeti, ne može biti učinjen, nego se može samo primiti."⁷⁴ Naravno, može se primiti od Tvorca života. Tvorac života određuje smisao, kao što ga, primjerice, čovjek određuje svim stvarima/uređajima koje konstruira. Papa Benedikt XVI. upozoravao je na temeljni nesporazum zapadnjaka s Bogom. On se sastoji u tome da je "ključ kršćanstva vjera da nas Bog ljubi i liječi patnjom".⁷⁵ Naime, suvremeni čovjek nema problema prihvatiti činjenicu da ga Bog ljubi i da je ljubav pokretačka snaga svakoga društva. Među-

⁷⁰ Usp. Ante Vučković (predgovor), u: John. C. Lennox, *Gdje je Bog u doba koronavirusa?*, Verbum, Split, 2020., 8.

⁷¹ Usp. Jordan B. Peterson, *12 pravila za život, Protuotrov kaosu*, Verbum, Split, 2020., 353-355.

⁷² Usp. Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb, 1988., 289, 326.

⁷³ Usp. Hans Jonas, *The imperative of responsibility: In search of an ethics for the technological age*. (Hans Jonas and David Herr, Trans.), Chicago University Press, Chicago 1979/1984., 23.

⁷⁴ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, KS, Zagreb, 1972., 49.

⁷⁵ Benedikt XVI, *Sujetlo svijeta*, Verbum, Split, 2010., 126.

tim, itekako ima problema s prihvaćanjem drugog dijela navedene misli – da Bog čovjeka liječi patnjom, najprije svojom patnjom u osobi Isusa Krista, pa onda i njegovom osobnom patnjom. Neprihvatanje patnje kao sastavnog dijela našeg života jedna je od temeljnih karakteristika našeg doba. Ona je i najveći bedem ateizma.

Ako ne postoji smisao patnje i života (jer ne postoji Bog), onda su ljudi najbjeđniji od svih stvorenja. Obdareni su najvećim čežnjama koje ne mogu ispuniti. Međutim, ako nema Boga, pa posljedično ni konačne pravde, nego samo ništavilo, čovjek se naposljetku ugasi kao neki dotrajali kompjutor – zašto bi čovjek u životu težio za najvišim vrijednostima? Zašto bi ga one obvezivale ako mu nisu dane od božanskog uma i ako nisu urezane od Stvoritelja u ljudsko srce, u najdublje čežnje ljudi? Ateizam, koji podrazumijeva ništavilo nakon smrti, u tom je smislu najveća uvreda ljudskim najdubljim čežnjama, ljudskom moralnom osjećaju⁷⁶. Ako će jači (zlo, nepravda, nasilje) u konačnici pobijediti, koliko još ima smisla živjeti? Može li se na mišljenje o ništavilu nakon svega gledati ujedno i kao na dopusnicu za različita nedjela – jer ionako ona neće doći na naplatu? Zar nije u tom slučaju ateizam (a ne religija) opasan opijum za čovječanstvo? Upravo o tome pisao je svojevremeno Czesław Miłosz, poznati poljski filozof i književnik, dobitnik Nobelove nagrade za književnost, osvrćući se na staru marksističku ideju da je religija “opijum naroda”.⁷⁷

Vjernici osmišljavaju svoj život tako da svoje boli i patnje pridružuju Kristovima i namjenjuju ih spasenju svijeta ili obraćenju grješnika.⁷⁸ Time se svojim patnjama ujedinjuju s Kristovom patnjom na križu kojom je svijetu otvorio vrata spasenja. Time se pridružuju i tolikim svetima, koji su podnoseći patnje svijeta, ušli u nebesku slavu. Razumijevajući patnju na takav način ona čovjeka ne osamljuje, već združuje s drugima čineći njegov životni hod lakšim. Osobito je danas važno govoriti o smislu života i ustrajati braneći dostojanstvo života, od začeca do prirodne smrti. Naime, posljednjih se desetljeća na Zapadu sve više govori samo o kvaliteti života. Tako se čini da kvaliteta života postaje smisao života. Međutim, kvaliteta je promjenjiva i mjeri se najčešće odsutnošću patnje. A kad se patnja ne može odstraniti, život kao da gubi smisao i dostojanstvo pa se, posljedično, eutanazija mnogima nameće kao “humano rješenje”.

3.2. Odbacivanje patnje odbacivanje je ljubavi

Čini se da je moderni čovjek zaboravio da odbacujući patnju, odbacuje i ljubav jer patnja je cijena ljubavi. Drugim riječima, ljubav podrazumijeva žrtvu i samoodricanje. Bez njih ne postoji. Patnja jednostavno pripada

⁷⁶ Usp. John C. Lennox, *Gdje je Bog u doba koronavirusa?*, 49.

⁷⁷ Usp. Miłosz Czesław, *Discreet Charm of Nihilism*, *The New York Review*, u: <https://www.nybooks.com/articles/1998/11/19/discreet-charm-of-nihilism/>, 19. studeni 1998. (21. 07. 2021.)

⁷⁸ Usp. Ante Vučković, *Bol i smisao*, u: *Crkva u svijetu* 55 (2020.) 3, 393-394.

životu i trebamo je prihvatiti. Uostalom, ona može biti i put sazrijevanja, oplemenjivanja pojedinca i društva. Tako Dostojevski u romanu *Zločin i kazna* ističe kako ne može zamisliti veliku osobu koja nije patila: "Patnja i bol nedjeljivi su od široke svijesti i duboka srca. Meni se čini da uistinu veliki ljudi moraju osjećati silnu tugu na ovome svijetu."⁷⁹ Transhumanistička tendencija da se čovjekove 'manjkavosti' (starost, ranjivost...) uklone, a on usavrši predstavlja zapravo prezir prema čovjeku i u ime napretka čovjeka dehumanizira svodeći ga na predmet za eksperimente. Trebamo imati na umu kako čovjekov život nije predmet, već "nešto više od pukoga *biosa*"⁸⁰. Upravo zato, zbog identiteta čovjeka, "ne postoje postignuća, koliko god plemenita bila, koja bi mogla opravdati eksperimente na čovjeku"⁸¹.

Krhkost je konstitutivni element naše naravi, izraz naše humanosti, izvor suosjećanja i ljubavi. To ne znači da ne trebamo napredovati glede poboljšavanja uvjeta života i bolje brige za zdravlje. To samo znači da treba napredovati, ali ne na štetu čovjeka. To znači da nije svaki napredak uistinu napredak, već da se radi o sve ambivalentnijem fenomenu na koji mnogi upozoravaju, neovisno o religijskoj pripadnosti⁸². Naime, svima koji pomno prate društvo jasno je da napredak ujedno znači i napredak razornih sila, stoga se ne smije zanemariti opasnost da duhovno nedorašao čovjek može pasti "pod kotač" vlastitoga razvoja koji se može okrenuti protiv njega. Zahtjev za cjelovitim razvojem sve je veći izazov našeg društva, a neumorno ga zagovaraju, kako papa Benedikt XVI. u *Caritas in veritate*⁸³, tako i papa Franjo u *Evangelii gaudium*⁸⁴ i u *Fratelli tutti*.⁸⁵ Maleni, gotovo nevidljivi virus na neočekivan i grub način podsjetio je ljude na krhkost zdravlja i međusobnu upućenost, uvjetovanost vlastite sreće srećom drugih. Ljudi su postali svjesniji umora od 'tiranije' zabave, uspjeha i popularnosti. Postalo je jasnije da čovjek mora usporiti i ne samo grozničavo mijenjati već treba i sačuvati tisućljetne vrijednosti. U toj relativizaciji zemaljskih uspjeha, koji kratko traju, pomaže i pozornost (često zanemarena) na eshatološku dimenziju vjere, tj. svijest da život na zemlji, premda neizmjerljivo vrijedan, ipak nije jedini život. Smrt nije kraj svega; nije samo gubitak, već i dobitak, o čemu sv. Pavao tako uvjerljivo poučava u svojim poslanicama.

⁷⁹ Fjodor Mihailovič Dostojevski, *Zločin i kazna*, Globus media, Zagreb, 2004., 245.

⁸⁰ Joseph Ratzinger (Benedikt XVI.), *Ivan Pavao II. – Moj ljubljani prethodnik*, Verbum, Split, 2008., 48.

⁸¹ *Isto*.

⁸² Usp. Hans Jonas, *Das Prinzip Verantwortung*, Suhrkamp, 1989; Umberto Galimberti, *Psiche e techne. L'uomo nell'età della tecnica*, Feltrinelli, Milano, 1999; Luka Tomašević, *Etike "trećeg lica" i moralne vrednote*, *Služba Božja* 55 (2015), 2, 171-177.

⁸³ Usp. Benedikt XVI, *Caritas in veritate*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.

⁸⁴ Usp. Franjo, *Evangelii gaudium, Radost evanđelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014.

⁸⁵ Usp. Franjo, *Fratelli tutti, Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020.

Naravno, vjernici nisu riješili problem patnje, ali je prihvaćanjem i vlastitim angažmanom mogu ublažiti. U knjizi “*Gdje je Bog u vrijeme koronavirusa*” Lennox ističe da kršćanin nije toliko osoba koja je riješila problem boli, patnje i koronavirusa, nego osoba koja je naučila ljubiti unatoč patnji. Kršćanin vjeruje Bogu koji je i sam patio, ali i pobijedio zlo i smrt i opet će doći kao sudac svemu stvorenom.⁸⁶ Čovjek koji vjeruje u Isusa prima oprostjenje grijeha, pomiruje se s Bogom i prima novi život u kojem neće biti patnje. U toj točki kršćanstvo se, ističe Lennox, ne nadmeće s drugim religijama i filozofijama iz jednostavnog razloga što nijedna od njih ne nudi oprostjenje, pomirenje s Bogom i život vječni kao što to čini kršćanstvo.⁸⁷ Prihvaćanje i osmišljavanje patnje ne oduzima nužno patnji težinu, već omogućava osobama da se lakše nose s njom. Tko zna zašto pati, lakše podnosi patnju. Naravno, u kontekstu pomoći osobama u ovoj krizi nije dovoljno samo nuditi ‘razloge patnje’, već i konkretnu pomoć, fizičku blizinu (koliko je moguće) i empatiju koja ublažava posljedice patnje. Budući da bol i patnja ovise i o “okviru (be)smisla” u koji ga pogođena osoba stavi, od velike su važnosti odnosi, tj. ponašanje prema ljudima koji pate. Iz svakodnevnoga iskustva interakcije s drugima poznato je kako i jedna riječ, gesta članova obitelji, liječnika, medicinskih sestara i prijatelja ili molitva jedne osobe/zajednice može čovjeka izmučena patnjom okrenuti prema Bogu, “okviru smisla” i umanjiti mu patnju.

Drugim riječima, moguće je otkriti Boga upravo ondje gdje se čovjeku činilo da ga je napustio. Vjera u Kristovo otkupiteljsko djelovanje po križu vjerniku pruža drugačiju perspektivu gledanja na život. U toj perspektivi čovjek pobjeđuje kad služi drugima, kad se razdaje umirući poput pšeničnog zrna da bi se opet rodio na novi život (*Iv 12, 24*). Da, upravo u zagrljaju vlastite smrtnosti, u njezinoj spoznaji i dobrovoljnom prihvaćanju, može se otkriti Božja milost i ljubav koja životu daje smisao i sigurnost.⁸⁸ U mudrosti srca tada čovjek spoznaje da mu drugi ljudi, vrijeme, život... ne pripadaju, već da su dar prema kojem se treba odgovorno odnositi. Prema Guardinijevim riječima čovjek tada shvaća kako “svako biće jest više no što ono samo jest. Svaki događaj više je od svoga pukog odvijanja. Sve se odnosi na nešto iznad ili iza sebe. Tek kroz to ono dobiva puninu. Nestane li toga, stvari i uređenja počinju se prazniti, gube svoju smislenost i prestaju biti uvjerljivi.”⁸⁹ Čovjek tada i sluti da nije gospodar, nego čuvar bitka.⁹⁰

⁸⁶ Usp. John. C. Lennox, *Gdje je Bog u doba koronavirusa?*, 48.

⁸⁷ *Isto*, 51.

⁸⁸ Usp. Silvana Fužinato, Pathos prolaznosti i kairos vremena, *Diacovensia* 28 (2020.) 4, 459-460.

⁸⁹ Romano Guardini, *Konac novoga vijeka*, Verbum, Split, 2002., 97-98.

⁹⁰ Usp. Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: Rasprave i članci*, Naprijed, Zagreb, 1996., 167.

Vjernik također sluti da, premda je Bog stvorio takav svijet u kojem je moguće zlo, to nipošto ne znači da se ono događa po njegovoj volji. Smisao koji čovjek pronalazi, osobito u teškim trenutcima života, nema izvor u prolaznim radostima, distrakcijama koje nudi industrija zabave modernog društva, već u dobrovoljnom prihvaćanju odgovornosti za sebe, za druge i za sve stvoreno. Vrijednost nečega recipročna je zahtjevnosti istoga.⁹¹ Cijenimo samo ono za što smo se izborili, ono u što smo uložili vlastito vrijeme, znanje i ljubav. Slijediti glas savjesti noseći odgovornost za sebe, druge i za sve stvoreno, put je kojim otvaramo vrata smisla i ljepote našega života.⁹² U konkretnom slučaju susrećemo se s mnogim oblicima patnje zbog pandemije koronavirusa, direktne i indirektne. Premda smo gotovo godinu i pol u borbi s virusom, još se ne nazire kraj, a ni suglasje oko toga kako pobijediti virus.⁹³ Pa ipak, suglasje oko pomoći pogođenima neophodno je jer je cijeli svijet postao tako malen, umrežen i ugrožen. Neovisno o tome što čovjek misli o pandemiji i mjerama glede njezina suzbijanja, a može misliti što god hoće, ostaje obveza pomoći pogođenim osobama, na način primjeren njima i okolnostima.

3.3. Gdje sam ja u vrijeme pandemije koronavirusa?

Pravo pitanje u susretu s pandemijom koronavirusa, ali i ostalim nesrećama, bolešću i smrću članova obitelji, prijatelja, nije samo pitanje koje svi najčešće postavljaju: "Gdje je Bog u mojoj patnji?", nego pitanje: "Gdje sam ja u odnosu na Boga i patnju u kojoj se nalazim? Gdje sam ja u odnosu na patnje drugih? Mogu li što učiniti? Kako mogu utjecati na sebe, na druge da nešto poduzmu?" Navedena pitanja pomažu da u delikatnim trenutcima opredjeljivanja čovjek Bogu otvori vrata i bolje sagleda vlastite mogućnosti. Pritom čovjek može djelima svjedočiti Božju prisutnost, čak i onda kad mu Bog ostaje skriven. To Božje "skrivanje" vjerojatno je dio njegovog plana. Naime, Bog ljudima namjerno ne daje apsolutni dokaz svoje opstojnosti kako bi mi bili slobodni izabrati – vjerovati ili ne vjerovati u njega.⁹⁴ Joseph Ratzinger citirajući poznatog njemačkog filozofa Immanuela Kanta ističe kako se Boga ne može spoznati na području čistoga razuma, ali istodobno i predstavlja Boga, slobodu i

⁹¹ Usp. Jordan Peterson, *Izvan reda, Još 12 pravila za život*, Verbum, Split, 2021., 20, 127-130, 148.

⁹² *Isto*, 150.

⁹³ Usp. Harald Walach i ostali, The Safety of COVID-19 Vaccinations—We Should Rethink the Policy, *Vaccines*, 2021 (9), 693-705; Harvey A. Risch, Early Outpatient Treatment of Symptomatic, High-Risk COVID-19 Patients That Should Be Ramped Up Immediately as Key to the Pandemic Crisis, *American Journal of Epidemiology*, 2020., 189/11, 1218-1226.

⁹⁴ Usp. Peter Kreeft, *The benefits of belief*, u: https://assets.ctfassets.net/qnesrjodfi80/692KwkdvrySGcYUmGAQqU8/89e996bbd9f010df1cc1f571e2118baa/kreeft-the_benefits_of_belief-transcript_0.pdf. (26. 07. 2021.)

besmrtnost kao postulate praktičnoga razuma, postulate bez kojih nije moguće nikakvo moralno djelovanje⁹⁵. Bilo kako bilo jedno je ipak sigurno: mi vjernici, htjeli ili ne htjeli, bili toga svjesni ili ne bili, svojim životom pokazujemo postoji li za nas Bog ili ne postoji.

Svi mi možemo biti još i konkretniji u pronalaženju načina kako ublažiti nevolje prouzročene pandemijom koronavirusa. Teološki se zna i životno iskustvo to potvrđuje da u svakom čovjeku postoje klice dobra i zla, potencijal za dobro i zlo. Bog je svoje darove/talente dao čovjeku u obliku sjemena. Čovjekova je zadaća razvijati ih ili odbaciti/zakopati. Ako ih čovjek razvija, Božje Kraljevstvo će rasti i njegova prisutnost će nas pratiti. To potvrđuje Isus kad kaže: "Ako me tko ljubi, čuvat će moju riječ pa će i Otac moj ljubiti njega i k njemu ćemo doći i kod njega se nastaniti." (Iv 14,23) Život po zapovijedima, dakle, put je spoznaje Božje prisutnosti, a ne samo razvijanje kognitivnih sposobnosti. Bog čovjeka potiče na izgradnju Kraljevstva, koje je egzistencijalna, a ne prostorna kategorija. On potiče, ali ne prisiljava i daje čovjeku slobodu izbora suradnje s njim ili protiv njega. I tu, također, treba vidjeti barem dio uzroka ljudske patnje koja je cijena naše slobode. Jedno je ipak sigurno: Bog ne ostaje po strani u nevolji, ako se vjernici ne oglušaju na njegove poticaje.

U tom smislu može se biti još konkretniji i samokritičniji priznajući da se, poštujući mjere koje su u Hrvatskoj vrijedile, moglo na duhovnom području učiniti i više. To se npr. odnosi na nedovoljno iskorištenu mogućost slavlja svete mise na otvorenom, kako su to npr. učinili Poljaci.⁹⁶ Odnosi se to i na mogućnost uvođenja više svetih misa nedjeljom ili običnim danom, zatim na održavanju kateheza na otvorenom i *on line* kateheza. Također, moglo se više učiniti i glede medijske duhovne podrške u obliku više radijskih i televizijskih emisija, otvorenih telefona ili određenih termina u kojima se osobe potrebne duhovne pomoći mogu javiti ili doći na razgovor. To se odnosi i na mogućnosti molitve u grupama za oboljele, kako su to učinili u Španjolskoj⁹⁷, organizirani posjeti osamljenih i dostave životnih potrepština, lijekova i sl. Dodatnom žrtvom kršćana na taj bi se način zajednica bolje nosila s posljedicama pandemije, razvijajući dimenziju zajedništva i solidarnosti koje su konstitutivne kršćanskom poslanju Crkve.

Iskustvo mnogih svetaca iz povijesti Crkve uči da je moguće pravu i istinsku sreću pronaći ne samo u odsustvu patnje i trpljenja već upravo suprotno u susretu s njom, kroz prihvaćanje i osmišljavanje patnje. Naravno, ne radi se pritom o nekoj mazohističkoj žudnji za patnjom kao preduvjetom ispunjenosti već o zrelim osobama koje znaju da je patnja sastavni dio života i da kroz nju mogu Bogu i drugima dopustiti da ih ljube i da oni ljube druge osobe. Čovječanstvo su mnogo puta kroz povijest,

⁹⁵ Usp. Joseph Ratzinger, *Kršćanstvo i kriza kultura*, Verbum, Split, 2008., 33.

⁹⁶ Usp. Enzo Pace, *Resilienza da credenti*, 30-31.

⁹⁷ *Isto*.

u većem ili manjem obliku, pogodile različite epidemije kolere i kuge. U tim teškim i po život riskantnim trenucima svećenici i vjernici nisu se zatvorili i prepustili zaražene njima samima, već su pomagali (i duhovno i tjelesno) pogođenima i njihovim bližnjima hrabreći cijelo društvo da se što uspješnije odupru zlu koje ih je napalo. Pritom, doslovno su, kako nam samostanske kronike i drugi izvori govore, išli ususret smrti s vjerom da se "život mijenja, a ne oduzima"; da zadnju riječ nema smrt, nego život. Tako je, primjerice, u Splitu bila kuga 1731.-1732. godine. Svi kvartovi bijahu okuženi osim Dobroga. Kad se pošast, godinama kasnije i više puta povratila, a Dobri ostao pošteđen, Splićani su to pripisali zaslugama zagovora Blažene Djevice Marije iz čega se rodila pobožnost Gospi od Zdravlja u Splitu. Franjevci su iz samostana Gospe od Zdravlja okuženima na različite načine pomagali, a dvojica od njih dobrovoljno su (za vrijeme kuge 1732.) boravili sa zaraženima da bi ih i po cijenu vlastitoga života tješili i duhovno kriječili: fra Mijo Batinić u gradu i fra Dujam Vuletić u Lazaretu izvan grada. Tamo su ostali sve do prestanka epidemije i nisu se zarazili.⁹⁸

3.4. Osloboditi čovjeka od straha

Mnogo je znanstvenika koji su proučavajući čovjekovu sklonost destruktivnosti i zlu zaključilo da korijeni zla proizlaze iz straha.⁹⁹ Protiv straha se ne možemo boriti apelima. Strah blokira i priječi solidarnost prema drugima. Samo oslobodivši se straha čovjek može postati ono što po svojoj naravi jest: čovjek koji ljubi.¹⁰⁰ Međutim, kako će se čovjek osloboditi straha i postati svjestan svog temeljnog identiteta – da je ljubljeno dijete Božje? To može postići uz pomoć drugih i uz pomoć vjere koja se ne bavi toliko pitanjima tko je Bog u sebi, koliko pitanjima ljudske egzistencije, odgovorima na pitanja patnje i smisla života.¹⁰¹ Tek nakon iskustva prihvaćenosti/ljubavi čovjek može prihvaćati/voljeti druge. Nije pogrešno ustvrditi da čovjek koji ne poznaje zdravlje ne poznaje ni bolest. On, doduše, može biti bolestan, ali to ne osjeća na isti način kako to osjećaju zdravi ljudi kad obole. Da bi čovjek cijenio zdravlje mora prethodno imati

⁹⁸ Usp. Fra Stipan Zlatović, *Franovci države Presvetog Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb, 1888., 222; Frano Baras, *Kužne pošasti u starom Splitu*, u: <https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/ostalo/prilozi-graana/33480-f-baras-kuzne-posasti-u-starom-splitu> (22. 2. 2021.)

⁹⁹ Usp. Soren Kierkegaard, *Der Begriff Angst*, Reclam, Stuttgart, 1992.; Monika Renz, *Erlösung aus Prägung: Ein neues Verständnis von Heilung. Psychologie und Theologie im Gespräch*, Junfermann Verlag, Paderborn, 2017.

¹⁰⁰ Usp. Peter Neuner - Paul M. Zulehner, *Dodi kraljevstvo tvoje, Praktična ekleziologija*, Ex libris, Rijeka, 2015., 45.

¹⁰¹ O tome kako najvažniji odnos prema religiji nije njezino razumijevanje već življenje, prakticiranje vjere koja jedino na taj način rješava neke egzistencijalne probleme (npr. strah) vidjeti: A. Vučković, Što je religija i čemu religija? Wittgenstein i religija, *Bogoslovska smotra LXXVIII* (2008.), 1, 39-57, ovdje 44.

iskustvo zdravlja, osjetiti što to znači biti zdrav. Tek nakon takvog iskustva on postaje svjestan nedostatka, postane svjestan ljepote zdravlja i počinje svim srcem čeznuti za zdravljem. Prije ne.

Isto je i s čovjekom koji je naviknuo na zlo: on redovito prvo zlo trpi, podnosi i zlo ga na neki način oblikuje i izobličuje. Budući da ne zna što su ljubav, dobrota i prihvaćanje, jer ih nije doživio, on ih ne zna ni cijeniti. Ne zna ih ni dati drugima. "Samo onaj tko se može sjećati, može se i nadati. Tko nikada nije iskusio dobro i dobrotu, jednostavno ih ne poznaje."¹⁰² Takva osoba zna samo za nasilje, agresivnost ili grubost i očekuje ih od svakoga, a da bi umanjio strah od ljudi postaje agresivan prema njima. Stoga, da bi čovjek upoznao svoje nedostatke nije dovoljno samo upozoravati ga na njih jer ih nije svjestan. Možda i jest, ali samo na racionalnoj razini koja nije dovoljna jer brzo pronađe razloge i lako opravda svoje postupke. Potrebno je da čovjek na emocionalnoj razini iskusi dobrotu, otkrije svoje dobre strane, kao i vlastite pogreške kako bi se mogao promijeniti. Bez vlastite spoznaje nema ni promjene života. Upravo tu spoznaju, koja nije samo intelektualna, već duboko životna, omogućuje vjera. Čovjek dotaknut prisutnošću Isusova Duha, koji djeluje preko ljudi koji s njim surađuju, izdiže se iznad obzora egoizama i otvara se pravim životnim vrijednostima.¹⁰³

Upravo u tome očituje se zadaća svih kršćana: dobrotom otvarati oči ljudima za prepoznavanje njihovih nedostataka. Cilj je skidati okove straha, blizinom i konkretnim djelima umanjivati poteškoće koje ljudi imaju zbog pandemije koronavirusa. Budući da je sve rašireniji individualizam rano naše društvo osobito je važno kreirati nove i podržavati postojeće oblike zajednica, pokreta i udruga u Crkvi koje jačaju zajedništvo i izgrađuju identitet. To konkretno znači i "preuzeti rizik živeći s virusom".¹⁰⁴ Već su mnogi, osobito medicinsko osoblje koje je na prvoj liniji borbe protiv virusa, prihvatili rizik da i sami postanu žrtve zaraze. Nije rizik samo u tome da se sam čovjek može zaraziti, već da može zaraziti i druge ljude, rizične skupine. Pa ipak, ne smije se čovjek izolirati ili izolirati ugrožene skupine zaustavljajući život, već treba prihvatiti rizik, vlastitu i tuđu ranjivost te s najvećom pažnjom ostvarivati interakciju s drugima. Ovdje nije moguće dati sasvim konkretne savjete kako to učiniti jer je svaka situacija individualna, podložna glasu savjesti kao i mjerama koje mjerodavna vlast određuje. Na globalnoj razini, sukladno mogućnostima, dužnost je promicati solidarnost koja zna prepoznati jednako dostojanstvo svake osobe, a posebno onih koji žive u najtežim ekonomskim uvjetima.

¹⁰² Joseph Ratzinger, *Božji sjaj u našem vremenu*, KS, Zagreb, 2007., 14.

¹⁰³ Usp. Benedikt XVI, *Fides quaerens intellectum*, u: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/audiences/2012/documents/hf_ben-xvi_aud_20121121.html. (26.07.2021.)

¹⁰⁴ Usp. Papinska akademija za život, *Humana communitas u doba pandemije. Neaktualna razmišljanja o ponovnom rođenju života*, 2.

To se prvenstveno u ovom trenutku odnosi na osiguranje dostupnosti cjepliva, ali i općenito na poboljšanje općeg stanja u državama u kojima se pati zbog različitih nepravdi.¹⁰⁵

3.5. Obratiti pozornost na sugovornika

Kršćanin koji govori o Bogu često se osjeća kao klaun. To je još davno (1968.), citirajući Kierkegaarda, istaknuo tada biskup, a kasnije papa Benedikt XVI. u svojoj poznatoj knjizi "Uvod u kršćanstvo", kojom je i započeo svoj plodni teološki opus. Naime, kršćanin mora s lakoćom govoriti o tako važnoj 'stvari' o kojoj bi najradije šutio. On je malen, a govori o neizmjernome. Osjeća kako je njegov um premalen da bi mogao pojmiti Otajstvo koje, ma što god mi rekli o njemu, uvijek za nas ostaje tajnom. Stoga o Bogu možemo istinski govoriti tek onda kad se odrekneмо htijenja da ga shvatimo.¹⁰⁶ Čovjekov razum suočen s otajstvom i ne može, a da ne ispadne smiješan i nespretn jer kako uspješno i ozbiljno svima govoriti o Bogu da je posvuda prisutan dok ga nitko ne vidi. Pa ipak, kršćanin mora govoriti/naviještati, čak i po cijenu da pred različitim sugovornicima ispadne klaun. On svakako mora obratiti pozornost na svog sugovornika da mu se ne bi dogodilo da daje općenite odgovore ili da daje odgovore na nepostavljena pitanja. Ako poznajemo okolnosti svog sugovornika i njegove probleme, interese i čežnje, moguće je na prikladan način naviještati evanđelje uvijek polazeći od života.

Drugomu govoriti o Bogu na uspješan način moguće je samo ako je čovjek sposoban prepoznati u čemu sugovornik štuje 'boga' dok je još u tami.¹⁰⁷ Poznavanje sugovornika oblikuje govor s njim, čini ga aktualnim. Poznavanje je most koji povezuje osobu s Bogom uspješno preskačući sve opasnosti zavodljivog moralizma i trijumfalizma. Ako se zanemari sugovornik, moguće je suvislo i uzvišeno govoriti o Bogu i potpuno promašiti; uopće ne komunicirati, ne ostvariti interakciju, već upravo suprotno - arogancijom biti smetnja navještaju.

U govoru o Bogu treba uvijek imati na umu da je jedno Bog, a drugo slika o Bogu. O tomu vrijedi uvažiti i upozorenje koje dolazi od Ludwiga Wittgensteina koji ističe da ljudi nemaju problema s Bogom, već sa svojom slikom Boga: "Ako se hoćeš pravdati s Bogom, to znači da imaš pogrješan pojam o Bogu. Nalaziš se u praznovjerju. Imaš neispravan pojam ako si bijesan na sudbinu. Trebaš promijeniti svoje pojmove. Zadovoljstvo svo-

¹⁰⁵ Fernando Viguiristi Iglesia, L'urgenza di un accesso universale al vaccino contro il covid-19, *La civiltà cattolica* 4104 (2021.), 2, 528 - 541, u: https://www.laciviltacattolica.it/articolo/lurgenza-di-un-accesso-universale- Alvaccinocontroilcovid19/?fbclid=IwAR2PFrooDhOza_XHzLi_UlloZFof3U4nOwL8t0_UOOPTfiswvdlSjllJDs (26. 06. 2021.)

¹⁰⁶ Usp. Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, 137.

¹⁰⁷ Usp. Fabrice Hadjadj, *Kako danas govoriti o Bogu? Antipriručnik za evangelizaciju*, Verbum, Split, 2018., 104.

jom sudbinom trebalo bi biti prvom zapovijedi mudrosti.”¹⁰⁸ U govoru o Bogu treba se čuvati i zamki u koje upadaju, npr. ateist i fundamentalist. Naime, obojica su ‘opsjednuti’ Bogom i o njemu govore nepodnošljivom lakoćom koja prave vjernike vrijeđa. Jednom je Bog zakrpa za sve rupe u znanju, odgovor i na nepostavljena pitanja, a drugome je i samo spominjanje Boga izvor problema koji bi nestali kad bi Boga nestalo iz javnog diskursa.¹⁰⁹ Nasuprot navedenima, pravi vjernik nerado govori o Bogu. I kad to čini, onda umjesto nemuštog mucanja radije životom i djelima “govori” o njemu držeći se Ivanova savjeta u kojem se kaže da “*ne ljubimo riječju i jezikom, već djelom i istinom*” (1 Iv 3,18). Za razliku od različitih mucanja, taj govor gotovo svi razumiju. Bogu samo upućivati hvale, a ne ljubiti stvorenja kako ih on ljubi i ne odnositi se prema njima kako nam je zapovjedio (*Mt 25,40*), znači uopće ne razumjeti evanđelje i poslanje Crkve. Dobro ga razumjeti, s druge strane, značilo bi znati da najveća moć uvjeravanja ne dolazi iz retorike, već iz etike. Iz moralnog karaktera, dosljednog i autentičnog života, govor crpi najveću snagu. To je još i Aristotel spoznao i naglasio u svom djelu *Retorika*.¹¹⁰

3.6. Župna zajednica je prostor za svih

Crkva, napose župna zajednica, u namjeri da doprinese ublažavanju posljedica pandemije koronavirusa ne bi smjela biti mjesto gdje se daju gotovi odgovori na pitanja koje nitko nije ni postavio. Još manje bi trebala biti mjesto gdje se nudi površni optimizam i jeftina utjeha. Osobito ne bi trebala biti mjesto gdje se svako ozbiljnije pitanje o patnji i smislu života “začipa” Bogom kao zakrpom, otajstvom koje služi kao kraj svakog dubljeg razgovora prije nego li je sam razgovor i započeo. Crkva je zajednica vjernika u kojoj se s poštovanjem treba pristupati prema svim osobama i njihovim pitanjima; dvojbama, sumnjama. Ona je zajednica u kojoj se zajednički hodi kroz život; zajednica u kojoj jedni od drugih uče, a svi od Učitelja. Crkva i postoji prvenstveno zato da ljude upozna sa živim Bogom, da ostvare osobni odnos s njim i da onda iz njega izgrađuju sve druge odnose: prema ljudima, životinjama, biljkama i stvarima.¹¹¹ Crkva osobitu pozornost treba usmjeriti na ljude koji su na ovaj ili onaj način pogođeni pandemijom. Njima treba pomagati duhovno i materijalno, ali i omogućiti im prostor da o svom iskustvu patnje i Boga u svojoj patnji govore drugim ljudima.

U tom smislu od velike je važnosti crpsti iz bogate riznice crkvene povijesti i skladno integrirati nepromjenjivi nauk i promjenjive metode

¹⁰⁸ Ludwig Wittgenstein, *Denkbewegungen. Tagebücher 1930 – 1932, 1936 – 1937*, Ilse Sommariva (ur.), Haymon-Verlag, 1997., 96.

¹⁰⁹ Usp. Fabrice Hadjadj, *Kako danas govoriti o Bogu? Antipriručnik za evangelizacije*, 39-40.

¹¹⁰ Usp. Aristotel, *Retorika*, Naprijed, Zagreb, 1989.,1356.

¹¹¹ Usp. Joseph Ratzinger, *Nazvao sam vas prijateljima*, Verbum, Split, 2008., 97.

prenošenja vjere. Jedno se, ipak, ne smije nikad zaboraviti, a to je snaga autentičnosti. Sveti Pavao u svom djelovanju nije se oslanjao samo na briljantnu retoriku i rafinirane strategije, već je cijelog sebe uložio i izložio da navijesti Krista Spasitelja. Umornoj Crkvi na Zapadu danas je prije svega potreban novi entuzijazam, ljudi oduševljeni Bogom koji će svoje iskustvo vjere prenositi drugima i učiniti Boga vjerodostojnim u današnjem svijetu. "Potrebni su nam ljudi čiji će intelekt biti prosvijetljen Božjim svjetlom i kojima će Bog otvoriti srce kako bi njihov intelekt mogao progovoriti intelektima drugih ljudi, a njihovo srce moglo otvarati srca drugih. Samo po ljudima koji su u dodiru s Bogom Bog se može vratiti među ljude"¹¹².

Čovjek je biće odnosâ. Ako je narušen taj prvi, temeljni čovjekov odnos – odnos prema Bogu, onda ni drugi odnosi ne mogu biti u redu.¹¹³ Oslobođati čovjeka, preskačući zahtjevan put njegova pobožanstvenjenja, znači zapravo spremati mu prijevaru, usmjeriti ga na put barbarstva. Nemali je broj primjera, kod nas nedavna komunistička epizoda¹¹⁴, u kojima su određene ideologije u ime socijalne zauzetosti odstranile Boga. Posljedično su, a da toga još ni danas dio ljudi nije svjestan, razorili i istinsku socijalnu odgovornost. Stoga, dobro odgojiti djecu, učenike, studente, iz naše perspektive znači dati odlučujući doprinos napretku, pravednom društvu, miru i blagostanju. U toj je viziji župna zajednica mjesto u kojem svi znatizeljnici imaju svoje mjesto; u kojoj nema zabranjenih pitanja; mjesto gdje se diskutira, raste u vjeri i uči uvažavanju drugih i njihovih mišljenja.

Za trajni rast u vjeri dobre mogućnosti pruža kršćanska gešalt pedagogija. Ona u središte procesa učenja stavlja, uz nezaobilaznu kognitivnu dimenziju, još i afektivnu, tjelesnu i duhovnu komponentu učenja, razvijajući ih s pomoću kreativnih metoda učenja (rada na tekstu, slici, modeliranju, bibliodrami, emocijama, pokretima itd.)¹¹⁵ Svakako su za sinodalni integrirani pastoral vrlo važne koordinirane aktivnosti svih pastoralnih subjekata: župnika, pastoralnog osoblja, pastoralnog i ekonomskog vijeća, pokreta, udruga, zajednica... svih krštenika. Da bi se društvo obnovilo, prethodno treba obnoviti obitelji i župe.¹¹⁶ Odatle sve kreće. Od pojedinca otvorenog nadahnuću odozgor. Davno je to ustvrdio Chesterton zagovarajući da ne trebamo Crkvu koja će se mijenjati sa svi-

¹¹² Joseph Ratzinger, *Prazno Božje prijestolje i agonija europske kulture – iz pera Josepha Ratzingera*, u: <https://www.bitno.net/academicus/filozofija-academicus/prazno-bozje-prijestolje-i-agonija-europske-kulture/> (26. 06. 2021.)

¹¹³ Usp. Joseph Ratzinger (Benedikt XVI.), *Djetinjstvo Isusovo*, Verbum, Split, 2016., 2.

¹¹⁴ Usp. Marino Erceg, Can communism have a human face? The testimony of a prominent Croatian Catholic intellectual Smiljana Rendić from the mid-sixties in Yugoslavia, u: Matko Marušić (ur.), *Croatia: Past, Present and Future Perspectives*, Nova Publishers, New York, 2020., 219-244.

¹¹⁵ Usp. Ivica Jurić, Iskustveno učenje na primjeru snova u gešalt pedagogiji, *Bogoslovska smotra*, 90 (2020.) 4, 823-839.

¹¹⁶ Usp. Ivan Pavao II, *Christifideles laici, Vjernici laici, O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., 26.

jetom, već Crkvu koja će mijenjati svijet. Crkvu koja neće mijenjati evanđeoski ideal usklađujući se sa stvarnošću, već mijenjati stvarnost prema evanđeoskom idealu.¹¹⁷

ZAKLJUČAK

Promišljajući o posljedicama pandemije koronavirusa za društvo i poslanje Crkve nastojali smo u ovom radu otkriti 'mjesto' i sugerirati neke načine za djelotvornije vršenje poslanja Crkve u sadašnjem vremenu. Navedeni načini predstavljaju preobrazbu pastoralnog djelovanja koja zahtijeva energičniju, kreativniju i autentičniju, tj. misionarsku Crkvu koja svojim djelovanjem predvodi procese u društvu, a ne samo na njih (pasivno) reagira. Drugim riječima, prepoznajući suvremene anomalije Crkva nastoji biti korektiv društva: na raširenu kulturu ravnodušnosti, iskorištavanja i odbacivanja ljudi kao stvari ona odgovara kulturom solidarnosti i priznanja dostojanstva svakom čovjeku; na kulturu individualizma ona odgovara kulturom zajedništva; na pandemiju straha ona odgovara prihvaćanjem vlastite krhkosti i konkretnim akcijama pomoći ugroženima. Crkva, dakle, svojom otvorenošću, blizinom ljudima u potrebi i konkretnom pomoću pomaže vjernicima i svim ljudima. Ona svojim naukom nudi obzor smisla koji čovjeka usmjeruje na budućnost. Vjera, u tom smislu, nije samo skup pravila ili popis obreda, već snaga koja čovjeka izdiže iznad valova života, zatvorenosti u sebe i usmjerava ga prema drugom čovjeku, prema općem dobru. Vjera izgrađuje i odgaja čovjeka za odgovornost, osmišljava život u svim okolnostima, osobito u trenucima patnje, boli i gubitka dragih osoba. Vjera širi obzorja smještajući budućnost u kontekst susreta s Gospodinom. Budućnost, posljedično, ne predstavlja ništavilo i prijetnju koja bi čovjeka grozničavo držala uz sadašnje trenutke ugone, već prostor ostvarenja Gospodinovih obećanja. Najbolje tek slijedi, a to je svijest o tome kako umjesto neizbježne propasti slijedi novi život s Bogom koji ispunjava čovjeka nadom, mirom i angažiranim iščekivanjem. Vjera, dakle, u Boga ne čini čovjeka pasivnim, već, naprotiv, još odgovornijim za brata čovjeka i za sve stvoreno. Odnos prema ljudima i svemu stvorenom slika je odnosa sa Stvoriteljem.

¹¹⁷ Gilbert Keith Chesterton, *Pravoujerbe*, Verbum, Split, 2015., 145.

HOW SHOULD WE TALK ABOUT GOD AND WITNESS
HIS PRESENCE IN TIMES OF CORONAVIRUS CRISIS?

Abstract

In the first part of the article the author, in accordance with the theological-pastoral method, reflects on the consequences of the Coronavirus pandemic (COVID-19) in the social and ecclesial areas. The pandemic, like a “megaphone”, has brought to light some problems that burden modern society and the Church in its mission. It has deepened fear for oneself, jobs, for ones friends and neighbors, especially the elderly and the sick, and opened many other questions such as about freedom, the limits of politics, the dangers of the virtual world, manipulation of the media, etc. Questions about God, the role of the Church in the pandemic, the meaning of suffering and life, responsibility for others have emerged with new strength and have been requesting their answers. The author has made an effort to answer them in the second and third parts of the article, pointing out how the Church can contribute to alleviating the consequences of the coronavirus pandemic.

Keywords: pandemic, coronavirus (COVID-19), God, fear, faith